ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
L. A. GEELHOED
της 27ης Φεβρουαρίου 2003 [1]

I — Εισαγωγή

1. Στα πλαίσια της παρούσας υποθέσεως, το Verwaltungsgerichtshof (Αυστρία) ζητεί από το Δικαστήριο να απαντήσει στο ερώτημα αν έκτακτη απασχόληση βραχείας διαρκείας (δύο και ημίσεος μηνών), και λαμβανομένης υπόψη σειράς δραστηριοτήτων που ασκήθηκαν πριν από την έναρξη και μετά τη λήξη της εργασιακής σχέσεως, προσδίδει σε πολίτη της Ευρωπαϊκής Ενώσεως, εντός του εδάφους κράτους μέλους του οποίου δεν φέρει την ιθαγένεια, το νομικό καθεστώς του εργαζομένου κατά την έννοια του άρθρου 39 ΕΚ.

2. Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως επί του ερωτήματος αυτού, το εθνικό δικαστήριο ζητεί από το Δικαστήριο να διευκρινίσει τη νομολογία του, σύμφωνα με την οποία ο ενδιαφερόμενος μπορεί να απολαύει ορισμένων δικαιωμάτων απορρεόντων από το νομικό καθεστώς του εργαζομένου ακόμη και μετά τη λήξη της εργασιακής σχέσεως. Οι διακινούμενοι εργαζόμενοι μπορούν να διατηρούν το ως άνω καθεστώς υπό ορισμένες περιστάσεις, δικαιούμενοι έτσι υποτροφίας σπουδών υπό τις αυτές προϋποθέσεις με τις ισχύουσες για τους ημεδαπούς εργαζομένους εντός του κράτους μέλους υποδοχής. Η κύρια προϋπόθεση έγκειται στην συνέχεια μεταξύ της ασκηθείσας επαγγελματικής δραστηριότητας και των σπουδών που ακολούθησαν ή στο ότι ο εργαζόμενος τελεί σε κατάσταση ακούσιας ανεργίας και ως εκ τούτου υποχρεώνεται, λόγω της καταστάσεως της αγοράς εργασίας, να αποπειραθεί αλλαγή επαγγελματικού προσανατολισμού προς άλλο τομέα δραστηριοτήτων.

3. Η διαφορά της κύριας δίκης ανέκυψε από την άρνηση, τον Απρίλιο 1996, του Bundesminister für Wissenschaft, Verkehr und Kunst (Ομοσπονδιακού Υπουργού Επιστημών, Μεταφορών και Τεχνών) της Αυστρίας να χορηγήσει υποτροφία σπουδών στην Ιταλίδα υπήκοο Franca Ninni-Orasche. Η ενδιαφερομένη είναι έγγαμος από το 1993 με Αυστριακό και έκτοτε διαμένει νομίμως στην Αυστρία. Τον Μάρτιο 1996 άρχισε στην ως άνω χώρα σπουδές ρωμανικής φιλολογίας αφού προηγουμένως εργάστηκε, κατά το θέρος του έτους 1995, επί δύο και ήμισυ μήνες, ως σερβιτόρα/ταμίας. Το Ομοσπονδιακό Υπουργείο εκτίμησε ότι η ενδιαφερομένη δεν πληρούσε τις εξαγγελλόμενες με τη νομολογία του Δικαστηρίου προϋποθέσεις ώστε να μπορεί να εξομοιωθεί με τους Αυστριακούς υπηκόους.

4. Επομένως, το ερώτημα έγκειται κατ' ουσίαν στο αν η Ninni-Orasche μπορεί να αποκτήσει, στα πλαίσια της κοινοτικής έννομης τάξεως, το δικαίωμα ίσης μεταχειρίσεως, όσον αφορά τη χορήγηση υποτροφίας σπουδών. Κατά τη διαδικασία, η

1 — Γλώσσα του πρωτοτύπου: η ολλανδική.

Δανική Κυβέρνηση και η Επιτροπή αναφέρθηκαν στο ερώτημα αν, ενόψει μεταξύ άλλων της αποφάσεως Grzelczyk [2], το άρθρο 17 ΕΚ σχετικά με την ιθαγένεια της Ευρωπαϊκής Ενώσεως, από κοινού με την απαντώσα στο άρθρο 12 ΕΚ απαγόρευση των δυσμενών διακρίσεων λόγω ιθαγενείας, απονέμει παρόμοιο δικαίωμα στη Ninni-Orasche. Μολονότι το αιτούν δικαστήριο δεν ενέκυψε στο ζήτημα αυτό, εκτιμώ ότι το Δικαστήριο πρέπει όντως να λάβει υπόψη την επίπτωση που έχουν για την ουσία της διαφοράς οι αφορώσες στα θέματα της ιθαγενείας διατάξεις της Συνθήκης ΕΚ.

II — Νομικό πλαίσιο

5. Τα προδικαστικά ερωτήματα άπτονται της αναγνωριζόμενης με το άρθρο 39 ΕΚ ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων που συνεπάγεται την κατάργηση κάθε διακρίσεως λόγω ιθαγενείας μεταξύ των εργαζομένων των κρατών μελών. Δυνάμει του άρθρου 7, παράγραφος 2, του κανονισμού (ΕΟΚ) 1612/68 του Συμβουλίου, της 15ης Οκτωβρίου 1968, περί της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων στο εσωτερικό της Κοινότητας [3], ο εργαζόμενος, υπήκοος κράτους μέλους, ο οποίος έκανε χρήση της ελευθερίας κυκλοφορίας των εργαζομένων, απολαύει εντός του κράτους μέλους υποδοχής «των ιδίων κοινωνικών [...] πλεονεκτημάτων με τους ημεδαπούς εργαζομένους».

6. Το άρθρο 17, παράγραφος 1, ΕΚ εγκαθιδρύει την ιθαγένεια της Ενώσεως. Κάθε πρόσωπο που έχει την υπηκοότητα κράτους μέλους είναι πολίτης της Ενώσεως. Η ιθαγένεια αυτή συμπληρώνει την εθνική ιθαγένεια, χωρίς, πάντως, να την αντικαθιστά. Κατά το άρθρο 17, παράγραφος 2, ΕΚ, οι πολίτες της Ενώσεως απολαύουν των δικαιωμάτων και υπόκεινται στις υποχρεώσεις που προβλέπει η Συνθήκη.

7. Δυνάμει του άρθρου 18, παράγραφος 1, ΕΚ, κάθε πολίτης της Ενώσεως έχει το δικαίωμα να κυκλοφορεί και να διαμένει ελεύθερα στο έδαφος των κρατών μελών, υπό την επιφύλαξη των περιορισμών και σύμφωνα με τις προϋποθέσεις που προβλέπει η Συνθήκη και οι θεσπιζόμενες για την εφαρμογή της διατάξεις.

8. Το άρθρο 12 ΕΚ απαγορεύει, στο πεδίο εφαρμογής της Συνθήκης, και υπό την επιφύλαξη των ειδικών διατάξεων που προβλέπονται συναφώς, κάθε διάκριση λόγω ιθαγενείας.

9. Η οδηγία 93/96/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 29ης Οκτωβρίου 1993, σχετικά με το δικαίωμα διαμονής των σπουδαστών [4], ασκεί επίσης επιρροή για την εκτίμηση της παρούσας υποθέσεως. Πράγματι, η έκτη αιτιολογική σκέψη του προοιμίου της εξαγγέλλει ότι «οι απολαύοντες του δικαιώματος διαμονής δεν πρέπει να επιβαρύνουν υπερβολικά τα δημόσια οικονομικά του κράτους μέλους υποδοχής». Το άρθρο 1 ορίζει επίσης ότι:

2 — Απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 2001, C-184/99 (Συλλογή 2001, σ. I-6193).

3 — ΕΕ ειδ. έκδ. 05/001, σ. 33.

4 — ΕΕ L 317, σ. 59.

«Για να προσδιοριστούν οι προϋποθέσεις που θα διευκολύνουν την άσκηση του δικαιώματος διαμονής και για να διασφαλιστεί η χωρίς διακρίσεις πρόσβαση στην επαγγελματική εκπαίδευση υπηκόου κράτους μέλους που έγινε δεκτός να παρακολουθήσει επαγγελματική εκπαίδευση σε άλλο κράτος μέλος, τα κράτη μέλη αναγνωρίζουν δικαίωμα διαμονής σε κάθε σπουδαστή-υπήκοο κράτους μέλους που δεν έχει το εν λόγω δικαίωμα με βάση άλλη διάταξη του κοινοτικού δικαίου, [...] ο οποίος [...] διαβεβαιώνει την αρμόδια εθνική αρχή ότι διαθέτει πόρους, ώστε [...] να μην επιβαρύν[ει], κατά τη διάρκεια της διαμονής του, το σύστημα κοινωνικής πρόνοιας του κράτους μέλους υποδοχής, [...].»

Τέλος, το άρθρο 3 της οδηγίας 93/96 ορίζει:

«Η παρούσα οδηγία δεν θεμελιώνει δικαίωμα χορηγήσεως, εκ μέρους του κράτους μέλους υποδοχής, οποιαδήποτε υποτροφίας σπουδών για σπουδαστές που είναι κάτοχοι δικαιώματος διαμονής.»

10. Το εθνικό νομικό πλαίσιο προσδιορίζεται από τον Studienförderungsgesetz [5] (αυστριακός νόμος περί της προωθήσεως των σπουδών) του 1992, ο οποίος θέτει τις προϋποθέσεις λήψεως υποτροφίας σπουδών. Όπως προκύπτει από τη δικογραφία, το άρθρο 6 απαριθμεί σειρά αντικειμενικών κριτηρίων τα οποία πρέπει να πληρούνται για τη λήψη υποτροφίας σπουδών. Οι πρώτες περίοδοι των άρθρων 2 και 3 διευκρινίζουν ότι τις υποτροφίες σπουδών δύνανται να ζητούν οι Αυστριακοί υπήκοοι. Δυνάμει του άρθρου 4, παράγραφος 1, οι υπήκοοι του ευρωπαϊκού οικονομικού χώρου εξομοιώνονται με τους Αυστριακούς υπηκόους καθ' ό μέτρο η ως άνω εξομοίωση προκύπτει από τη συμφωνία για τον ευρωπαϊκό οικονομικό χώρο (στο εξής: Συμφωνία ΕΟΧ). Όσον αφορά τον τομέα του προσωπικού πεδίου εφαρμογής του Studienförderungsgesetz, δεν αμφισβητείται ότι η οικεία διάταξη παραπέμπει στο κοινοτικό δίκαιο.

5 — BGBl. 1992/305.

III — Τα πραγματικά περιστατικά, το προδικαστικό ερώτημα και η εξέλιξη της διαδικασίας

11. Το αιτούν δικαστήριο περιέγραψε ως εξής τα πραγματικά περιστατικά και το πλαίσιο της διαφοράς της κύριας δίκης.

12. Η προσφεύγουσα είναι ιταλικής ιθαγενείας και έγγαμος με Αυστριακό από τις 18 Ιανουαρίου 1993. Κατοικεί στην Αυστρία από τις 25 Νοεμβρίου 1993, ενώ από τις 10 Μαρτίου 1994 της χορηγήθηκε άδεια παραμονής ισχύουσα μέχρι τις 10 Μαρτίου 1999. Οι ανωτέρω άδειες της παρείχαν επίσης τη δυνατότητα αναλήψεως μισθωτής απασχολήσεως και ασκήσεώς της στην αυστριακή επικράτεια υπό τις αυτές προϋποθέσεις με εκείνες των Αυστριακών εργαζομένων.

13. Η Ninni-Orasche άσκησε δραστηριότητα στην Αυστρία από τις 6 Ιουλίου έως τις 25 Σεπτεμβρίου 1995 ως σερβιτόρα/ταμίας στο πλαίσιο συμβάσεως εργασίας ορισμένου χρόνου. Υπό την ιδιότητα αυτή, ήταν επίσης επιφορτισμένη με τη διαχείριση των αποθεμάτων, τον επανεφοδιασμό και την αποθήκευση των προσφερομένων προϊόντων.

14. Στις 16 Οκτωβρίου 1995 έλαβε το απολυτήριο δευτεροβάθμιας εκπαιδεύσεως στα λογιστικά και στο εμπόριο («diploma di ragioniere e perito commerciale»). Έτσι, πληρούσε τις απαιτούμενες προϋποθέσεις εγγραφής της για σπουδές σε αυστριακό πανεπιστήμιο.

15. Μεταξύ των μηνών Οκτωβρίου 1995 και Μαρτίου 1996, η F. Ninni-Orasche αναζήτησε στο Klagenfurt (Αυστρία) απασχόληση ανταποκρινόμενη στην κατάρτιση και στην επαγγελματική πείρα της. Εντούτοις, οι υποψηφιότητες που απέστειλε η ίδια αυθορμήτως σε ξενοδοχεία και μία τράπεζα δεν έγιναν δεκτές.

16. Κατόπιν αυτού, άρχισε, τον Μάρτιο 1996, σπουδές ρωμανικής φιλολογίας, με βάση την ιταλική και γαλλική γλώσσα, στο πανεπιστήμιο του Klagenfurt. Στις 16 Απριλίου 1996, υπέβαλε αίτηση για τη χορήγηση υποτροφίας σπουδών, κατ' εφαρμογή του Studienförderungsgesetz του 1992, η οποία απορρίφθηκε από τον Ομοσπονδιακό Υπουργό Επιστημών, Μεταφορών και Τεχνών. Σύμφωνα με τον Ομοσπονδιακό Υπουργό, η διά του άρθρου 4, παράγραφος 1, του Studienförderungsgesetz του 1992 παραπομπή στη Συμφωνία ΕΟΧ αφορά την αρχή της απαγορεύσεως των διακρίσεων του άρθρου 12 ΕΚ, την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων και τον κανονισμό 1612/68. Επίσης, ο Ομοσπονδιακός Υπουργός αναφέρθηκε στη νομολογία του Δικαστηρίου, σύμφωνα με την οποία ο εργαζόμενος έχει δικαίωμα για υποτροφία σπουδών εφόσον αποδεικνύει, αφενός, ότι προηγουμένως άσκησε επαγγελματική δραστηριότητα ορισμένης διάρκειας στο κράτος μέλος όπου άρχισε τις σπουδές και, αφετέρου, οι σπουδές συνδέονται με την προηγουμένως ασκηθείσα επαγγελματική δραστηριότητα. Ο Ομοσπονδιακός Υπουργός εκτίμησε ότι η F. Ninni-Orasche δεν πληρούσε καμία από τις ως άνω προϋποθέσεις.

17. Κατόπιν αυτού, η F. Ninni-Orasche άσκησε ενώπιον του Verfassungsgerichtshof (συνταγματικού δικαστηρίου) (Αυστρία), προσφυγή, επικαλούμενη την προσβολή του δικαιώματός της για ισονομία και παράβαση του κοινοτικού δικαίου. Το Verfassungsgerichtshof κηρύχθηκε αναρμόδιο και παρέπεμψε την υπόθεση στο Verwaltungsgerichtshof (ανώτατο διοικητικό δικαστήριο).

18. Το Verwaltungsgerichtshof εκτιμά ότι, λαμβάνοντας υπόψη τη νομολογία του Δικαστηρίου σχετικά με το άρθρο 39 ΕΚ και το άρθρο 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 1612/68 και τη σημασία των εν λόγω διατάξεων για τις ανώτατες σπουδές, τίθενται δύο ζητήματα κοινοτικού δικαίου, και συγκεκριμένα αν η προσφεύγουσα απέκτησε τη νομική κατάσταση του (διακινουμένου) εργαζομένου κατά την έννοια του άρθρου 39 ΕΚ και, σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως, αν εγκατέλειψε εκουσίως ή ακουσίως την απασχόλησή της.

19. Κατόπιν αυτού, το Verwaltungsgerichtshof υπέβαλε, με διάταξη της 13ης Σεπτεμβρίου 2001, στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

«1.1 Αποκτά ένας πολίτης της Ευρωπαϊκής Ενώσεως την ιδιότητα του εργαζομένου σύμφωνα με το άρθρο 48 της Συνθήκης [...] βάσει βραχείας (εν προκειμένω δυόμισι μηνών), εξαρχής ορισμένου χρόνου, απασχολήσεως εντός κράτους μέλους του οποίου δεν έχει την ιθαγένεια;

1.2 Αποδίδεται σημασία στην περίπτωση αυτή, κατά την εξέταση της ιδιότητας του εργαζομένου υπό την ως άνω έννοια, στο γεγονός ότι ο ενδιαφερόμενος

1.2.1 ανέλαβε την απασχόληση αυτή για πρώτη φορά μερικά έτη μετά την είσοδό του στο κράτος υποδοχής,

1.2.2 λίγο μετά τη λήξη της βραχείας, ορισμένου χρόνου, εργασιακής σχέσεώς του, αποφοιτώντας από σχολείο δευτεροβάθμιας εκπαιδεύσεως στην πατρίδα του, απέκτησε το δικαίωμα προσβάσεως σε πανεπιστημιακές σπουδές στο κράτος υποδοχής,

1.2.3 αμέσως μετά τη βραχεία, ορισμένου χρόνου, εργασιακή σχέση έως την έναρξη των σπουδών του επιδίωξε να ανεύρει νέα απασχόληση;

2. Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως σχετικά με την ιδιότητα του διακινουμένου εργαζομένου σύμφωνα με το πρώτο ερώτημα:

2.1 συνιστά η λήξη μιας εξαρχής ορισμένου χρόνου εργασιακής σχέσεως, μετά την παρέλευση του χρόνου, εκούσια λύση της σχέσεως;

2.2 σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως, αποδίδεται σημασία, για την εκτίμηση της εκούσιας ή ακούσιας λήξεως της εργασιακής σχέσεως, στο ίδιο το γεγονός ή σε συσχετισμό με το εκάστοτε άλλο εν προκειμένω αναφερόμενο γεγονός, ότι ο ενδιαφερόμενος

2.2.1 αμέσως μετά τη λήξη αυτής, απέκτησε, αποφοιτώντας από σχολείο δευτεροβάθμιας εκπαιδεύσεως στην πατρίδα του, το δικαίωμα προσβάσεως σε πανεπιστημιακές σπουδές στη χώρα υποδοχής και/ή

2.2.2 επιδίωξε αμέσως μετά, έως την έναρξη των σπουδών του, να ανεύρει άλλη απασχόληση; Έχει επιπλέον σημασία, για την απάντηση στο ερώτημα αυτό, αν η άλλη απασχόληση, για την οποία ο ενδιαφερόμενος ενδιαφέρθηκε, αποτελεί από άποψη περιεχομένου ένα είδος συνεχίσεως της λήξασας ορισμένου χρόνου απασχολήσεως, σε παρόμοιο (χαμηλό) επίπεδο ή αν αποτελεί απασχόληση η οποία ανταποκρίνεται στο εν τω μεταξύ αποκτηθέν υψηλότερο επίπεδο μορφώσεως;»

20. Στο πλαίσιο της ενώπιον του Δικαστηρίου διαδικασίας, υπέβαλαν γραπτές παρατηρήσεις η Αυστριακή, Γερμανική, Δανική καθώς και η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου και η Επιτροπή. Δεν έλαβε χώρα προφορική διαδικασία.

IV — Ανάλυση

Α — *Εισαγωγικά*

21. Όπως προκύπτει από την παράθεση των πραγματικών περιστατικών και τις διευκρινίσεις που παρέσχε το Verwaltungsgerichtshof στο πλαίσιο της αιτήσεως για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως, η διαφορά επί της ουσίας άπτεται του ζητήματος αν, υπό τις περιστάσεις της παρούσας υποθέσεως, η F. Ninni-Orasche αντλεί από την κοινοτική έννομη τάξη δικαίωμα ίσης μεταχειρίσεως στο πλαίσιο της χορηγήσεως υποτροφίας σπουδών για πανεπιστημιακή κατάρτιση.

22. Συναφώς, επιβάλλονται ορισμένες προκαταρκτικές παρατηρήσεις. Καταρχάς, όπως προκύπτει από τη διάταξη περί παραπομπής, η F. Ninni-Orasche δεν είναι τέκνο διακινουμένων εργαζομένων. Επομένως, δεν μπορεί να επικαλεστεί τα δικαιώματα σε θέματα ενισχύσεως σπουδών που απολαύουν τα μέλη των οικογενειών των εν λόγω εργαζομένων δυνάμει του κανονισμού 1612/68 [6].

23. Επί πλέον, εκτιμώ ότι το Δικαστήριο δεν μπορεί να περιοριστεί στην κατά συσταλτικό τρόπο απάντηση των υποβληθέντων από το εθνικό δικαστήριο ερωτημάτων. Ο προβληματισμός στα πλαίσια της διαφοράς δεν έγκειται απλώς στο αν η F. Ninni-Orasche διαθέτει την ιδιότητα του διακινουμένου εργαζομένου και αν η λήξη της έκτακτης εργασιακής σχέσεώς της, απόρροια της παρελεύσεως της διάρκειάς της, επέρχεται εκουσίως. Κατά την άποψή μου, προκειμένου να προσδιοριστεί αν η F. Ninni-Orasche μπορεί να υπαχθεί, δυνάμει του κοινοτικού δικαίου, στο καθεστώς των υποτροφιών σπουδών, το Δικαστήριο οφείλει αναπόφευκτα να λάβει υπόψη στοιχεία του κοινοτικού δικαίου, τα οποία, εκφεύγουν, κυριολεκτικώς, από το περιεχόμενο των υποβληθέντων ερωτημάτων. Πέραν της θεωρίας περί της καταχρηστικής χρήσεως του κοινο-

6 — Όπως προκύπτει ιδίως από την απόφαση της 26ης Φεβρουαρίου 1992, C-3/90, Bernini (Συλλογή 1992, σ. I-1071, σκέψη 25), η χρηματοδότηση σπουδών την οποία κράτος μέλος χορηγεί στα τέκνα των εργαζομένων αποτελεί για τον διακινούμενο εργαζόμενο κοινωνικό πλεονέκτημα υπό την έννοια του άρθρου 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 1612/68 όταν ο διακινούμενος εργαζόμενος εξακολουθεί να συντηρεί το τέκνο.

τικού δικαίου και της εφαρμογής του άρθρου 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 1612/68 (κατωτέρω σημεία Β και Γ), πρόκειται ιδίως για τις αφορώσες την ιθαγένεια της Ενώσεως διατάξεις (κατωτέρω σημείο Δ).

24. Εξάλλου, οι κυβερνήσεις των κρατών μελών που κατέθεσαν παρατηρήσεις και η Επιτροπή συμφωνούν ως προς την αποστολή με την οποία είναι επιφορτισμένο το εθνικό δικαστήριο. Πράγματι, εναπόκειται στο Verwaltungsgerichtshof να λάβει τελική απόφαση και να προσδιορίσει, ενόψει των περιστάσεων της υποθέσεως, αν η F. Ninni-Orasche μπορεί να θεωρηθεί ως εργαζομένη κατά την έννοια της Συνθήκης και αν διατήρησε τη νομική αυτή κατάσταση για τους σκοπούς του δικαιώματος προς ίση μεταχείριση στα πλαίσια της χορηγήσεως υποτροφίας σπουδών [7]. Στο πλαίσιο της προδικαστικής διαδικασίας, πάντως, το Δικαστήριο μπορεί να παράσχει στο Verwaltungsgerichtshof τα αναγκαία ερμηνευτικά κριτήρια για την επίλυση της διαφοράς της κύριας δίκης, λαμβάνοντας υπόψη το κοινοτικό δίκαιο.

Β — *Το πρώτο ερώτημα σχετικά με την έννοια του «εργαζομένου»*

25. Σύμφωνα με πλούσια νομολογία, διαμορφώθηκαν ορισμένα αντικειμενικά κριτήρια επιτρέποντα να προσδιοριστεί αν ένα πρόσωπο υπάγεται στο νομικό καθεστώς του «εργαζομένου» κατά την έννοια της Συνθήκης. Ως γνωστόν, η έννοια αυτή έχει κοινοτικό περιεχόμενο και πρέπει να ερμηνεύεται διασταλτικώς, εφόσον προσδιορίζει το προσωπικό πεδίο εφαρμογής μιας εκ των διασφαλιζομένων από τη Συνθήκη θεμελιωδών ελευθεριών [8].

26. Εργαζόμενος είναι το πρόσωπο που παρέχει, επί ορισμένο χρόνο, προς άλλο πρόσωπο υπό τη διεύθυνση του τελευταίου, υπηρεσίες έναντι των οποίων λαμβάνει αμοιβή. Εντούτοις, για να χαρακτηριστεί ως εργαζόμενος, ένα πρόσωπο πρέπει να ασκεί πραγματικές και γνήσιες δραστηριότητες, αποκλειομένων δραστηριοτήτων που είναι τόσο περιορισμένες ώστε να εμφανίζονται ως αμιγώς περιθωριακές και παρεπόμενες [9]. Για την εφαρμογή του άρθρου 39 ΕΚ, δεν έχει αποφασιστική σημασία η φύση της έννομης σχέσεως μεταξύ του εργαζομένου και του εργοδότη [10].

27. Όσον αφορά το πρώτο ερώτημα, η έννοια των όρων «πραγματικές και γνήσιες δραστηριότητες» είναι ζωτικής σημασίας. Το Verwaltungsgerichtshof ζητεί από το Δικαστήριο διευκρινίσεις ως προς την επίπτωση που ασκούν η διάρκεια της απασχολήσεως της ενδιαφερομένης και η συμπεριφορά της προ της ενάρξεως και μετά τη λήξη αυτής.

7 — Πάγια νομολογία, βλ. ιδίως προαναφερθείσα στην υποσημείωση 6 απόφαση Bernini, σκέψη 19.

8 — Βλ., επί παραδείγματι, αποφάσεις της 3ης Ιουνίου 1986, 139/85, Kempf (Συλλογή 1986, σ. 1741, σκέψη 13), και της 3ης Ιουλίου 1986, 66/85, Lawrie-Blum (Συλλογή 1986, σ. 2121, σκέψη 16).

9 — Βλ. ιδίως προαναφερθείσες στην υποσημείωση 8 απόφαση Lawrie-Blum, σκέψη 17, προαναφερθείσα στην υποσημείωση 6 απόφαση Bernini, σκέψη 14, καθώς και την απόφαση της 26ης Φεβρουαρίου 1992, C-357/89, Raulin (Συλλογή 1992 σ. I-1027, σκέψη 10).

10 — Βλ., πρωτογενώς, απόφαση της 12ης Φεβρουαρίου 1974, 152/73, Sotgiu (Συλλογή τόμος 1974, σ. 87, σκέψη 5). Με την απόφαση εκείνη, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι το νυν άρθρο 39 ΕΚ δεν προβαίνει σε καμία διάκριση ανάλογα με το αν η εργασιακή σχέση διέπεται από το δημόσιο ή το ιδιωτικό δίκαιο.

28. Με το πρώτο σκέλος του ερωτήματος αυτού, το εθνικό δικαστήριο επιδιώκει απάντηση επί του ερωτήματος αν έκτακτη απασχόληση βραχείας διαρκείας (εν προκειμένω δύο και ημίσεος μηνών) προσδίδει στον ενδιαφερόμενο τη νομική κατάσταση του εργαζομένου.

29. Η αφορώσα τη διάρκεια της απασχολήσεως νομολογία έχει καζουϊστικό χαρακτήρα. Το Δικαστήριο αποφάνθηκε ήδη μεταξύ άλλων επί του κατά περίπτωση νομικού καθεστώτος εργαζομένου των νέων που αναζητούν πρώτη απασχόληση, των εργαζομένων με μερική απασχόληση, των μαθητευομένων και των εργαζομένων δευτερευόντως. Όπως προκύπτει από τη νομολογία, η διάρκεια των ασκουμένων από τους ενδιαφερομένους δραστηριοτήτων είναι ένας από τους παράγοντες τους οποίους μπορεί να λάβει υπόψη το εθνικό δικαστήριο οσάκις οφείλει να εκτιμήσει αν οι δραστηριότητες έχουν πραγματικό και γνήσιο χαρακτήρα.

30. Οι νέοι που αναζητούν πρώτη απασχόληση δεν έχουν ακόμα εισέλθει στην αγορά εργασίας και υπό την έννοια αυτή δεν έχουν προφανώς ασκήσει πραγματικές και γνήσιες δραστηριότητες [11]. Αντιθέτως, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι η άσκηση επαγγελματικής δραστηριότητας με μερική απασχόληση [12], η συνήθης διάρκεια της οποίας δεν υπερβαίνει δέκα ώρες εβδομαδιαίως [13], δεν είναι αφ' εαυτής ασυμβίβαστη προς την ιδιότητα του εργαζομένου.

31. Με τις αποφάσεις του Lawrie-Blum και Bernini, το Δικαστήριο αναγνώρισε ότι το πρόσωπο που διανύει περίοδο μαθητείας στο πλαίσιο επαγγελματικής καταρτίσεως πρέπει να θεωρείται ως εργαζόμενος, εφόσον η μαθητεία χωρεί υπό συνθήκες πραγματικής και γνήσιας μισθωτής δραστηριότητας [14]. Κατά το Δικαστήριο, το συμπέρασμα αυτό δεν μπορεί να αναιρείται από το γεγονός ότι η παραγωγικότητα ενός μαθητευομένου είναι πτωχή, ότι δεν συμπληρώνει παρά περιορισμένο αριθμό ωρών εργασίας εβδομαδιαίως ή ότι λαμβάνει περιορισμένη αμοιβή. Πάντως, είναι απαραίτητο ο ενδιαφερόμενος, στο πλαίσιο της αναπτύξεως της επαγγελματικής ικανότητάς του, να εργάζεται επί επαρκή αριθμό ωρών ώστε να εξοικειώνεται με την εργασία. Στα πλαίσια της υποθέσεως Bernini, ο δικαστής όφειλε έτσι να εξακριβώσει, υπό το φως των ανωτέρω ερμηνευτικών στοιχείων, αν ασκηθείσα μισθωτή δραστηριότητα από μαθητευόμενο επί δέκα εβδομάδες, στο πλαίσιο επαγγελματικής καταρτίσεως, ήταν αρκετή για να του προσδώσει την ιδιότητα του εργαζομένου.

32. Η υπόθεση Raulin αφορούσε μεταξύ άλλων το ερώτημα αν πρέπει να θεωρηθεί ότι ο με εποχιακή σύμβαση εργασίας οκτώ μηνών εργαζόμενος ως σερβιτόρος επί δώδεκα ημέρες και ανά πέντε ώρες εβδομαδιαίως είχε ασκήσει μόνο περιθωριακές και παρεπόμενες δραστηριότητες. Το Δικαστήριο έκρινε ότι το γεγονός ότι η ενδιαφερομένη είχε εργαστεί επί εξαιρετικά περιορισμένο αριθμό ωρών στο πλαίσιο εργασιακής σχέσεως μπορούσε να αποτελέσει στοιχείο ενδεικτικό ως προς το ότι οι ασκηθείσες

11 — Βλ. πρόσφατη απόφαση της 11ης Ιουλίου 2002, C-224/98, D'Hoop (Συλλογή 2002, σ. I-6191, σκέψη 18). Έτσι, το κοινοτικό δίκαιο περί της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων δεν εφαρμόζεται εξ ορισμού στην περίπτωση τους σε σχέση με εθνική κανονιστική ρύθμιση περί επιδομάτων ανεργίας.

12 — Απόφαση της 23ης Μαρτίου 1982, 53/81, Levin (Συλλογή 1982, σ. 1035, σκέψη 17).

13 — Απόφαση της 13ης Ιουλίου 1989, 171/88, Rinner-Kühn (Συλλογή 1989, σ. 2743, σκέψη 16). Η υπόθεση εκείνη αφορούσε την ερμηνεία του άρθρου 119 της Συνθήκης ΕΚ (τα άρθρα 117 έως 120 της Συνθήκης ΕΚ αντικαταστάθηκαν με τα άρθρα 136 ΕΚ έως 143 ΕΚ).

14 — Προαναφερθείσα στην υποσημείωση 8 απόφαση Lawrie-Blum, σκέψεις 19 έως 21, και προαναφερθείσα στη σκέψη 6 απόφαση Bernini, σκέψη 15.

δραστηριότητες ήσαν απλώς περιθωριακές και παρεπόμενες. Εντούτοις, ο εθνικός δικαστής μπορεί επίσης να λάβει υπόψη, ενδεχομένως, το γεγονός ότι ο ενδιαφερόμενος πρέπει να παραμένει σε ετοιμότητα προκειμένου να εργαστεί σε περίπτωση που του το ζητήσει ο εργοδότης, στο πλαίσιο της ανωτέρω εποχιακής συμβάσεως εργασίας [15].

33. Η ευρεία ερμηνεία της εννοίας του εργαζομένου είχε έτσι ως συνέπεια ότι το Δικαστήριο δεν αποκλείει την περίπτωση μαθητευόμενος, ο οποίος άσκησε επί δέκα εβδομάδες μισθωτή δραστηριότητα ή εποχιακός εργαζόμενος ο οποίος εργάστηκε μόνον επί 60 ώρες να αποκτά την ιδιότητα του εργαζομένου [16]. Η διάρκεια των δραστηριοτήτων δεν είναι αφ' εαυτής καθοριστική. Εν τέλει, το ερώτημα αν η ασκηθείσα δραστηριότητα είναι περιθωριακή και παρεπόμενη εξαρτάται και από άλλους παράγοντες, ειδικότερα από τη φύση των δραστηριοτήτων (περίοδος μαθητείας είναι βαρύνουσα μόνον οσάκις επιτρέπει την εξοικείωση με το επάγγελμα) [17] και από τη φύση της εργασιακής σχέσεως (του ασυνήθους χαρακτήρα των πράγματι ασκηθεισών δραστηριοτήτων δυνάμει συμβάσεως εποχιακής εργασίας).

34. Η απόφαση Lair επιβεβαιώνει τα προεκτεθέντα. Στα πλαίσια της υποθέσεως εκείνης, το Δικαστήριο κλήθηκε να εξετάσει το κύρος συμπληρωματικής προϋποθέσεως για τη χορήγηση ενισχύσεως στην κατάρτιση των υπηκόων των λοιπών κρατών μελών, σύμφωνα με την οποία, επί τουλάχιστον πέντε έτη πριν από την έναρξη της επαγγελματικής καταρτίσεως, όφειλαν να έχουν ασκήσει επαγγελματική δραστηριότητα επί του εθνικού εδάφους. Το Δικαστήριο αποφάσισε ότι το κατά την έννοια του άρθρου 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 1612/68 δικαίωμα λήψεως των ιδίων κοινωνικών πλεονεκτημάτων δεν μπορεί να εξαρτάται από καθοριζόμενη από το κράτος μέλος υποδοχής προϋπόθεση, απαιτούσα *κατ' ελάχιστον διάρκεια* επαγγελματικής δραστηριότητας ασκηθείσας προηγουμένως στο έδαφος του κράτους αυτού [18].

35. Επομένως, ο πολίτης της Ευρωπαϊκής Ενώσεως ο οποίος ασκεί, επί δύο και ήμισυ μήνες, πραγματική μισθωτή δραστηριότητα μπορεί κατ' αρχήν να τύχει του κατά την έννοια του άρθρου 39 ΕΚ νομικού καθεστώτος του εργαζομένου. Όπως προκύπτει από τη δικογραφία, κατά τη διάρκεια της εν λόγω περιόδου, η F. Ninni-Orasche άσκησε δραστηριότητα ως σερβιτόρα/ταμίας και υπεύθυνη της διαχειρίσεως των αποθεμάτων, του επανεφοδιασμού και της αποθηκεύσεως των προσφερομένων προϊόντων. Ούτε η φύση των ανωτέρω δραστηριοτήτων ούτε εκείνη της εργασιακής σχέσεως επιτρέπουν να υποτεθεί ότι, κατά τη διάρκεια της ανωτέρω εργασιακής περιόδου, οι δρα-

15 — Προαναφερθείσα στην υποσημείωση 9 απόφαση Raulin, σκέψη 14.

16 — Βλ., επίσης απόφαση της 16ης Σεπτεμβρίου 1999, C-22/98, Becu κ.λπ. (Συλλογή 1999, σ. I-5665, σκέψεις 25 και 26). Το Δικαστήριο συνήγαγε ότι οι λιμενεργάτες που προσλήφθηκαν βάσει συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου, *για εν γένει βραχεία περίοδο* και για την εκτέλεση σαφώς προσδιορισμένων εργασιών, τελούν, σε σχέση με τις επιχειρήσεις για λογαριασμό των οποίων ασκούν λιμενικές εργασίες, σε εργασιακή σχέση χαρακτηριζόμενη από το γεγονός ότι εκτελούν τις εργασίες για τις οποίες πρόκειται υπέρ και υπό τη διεύθυνση καθεμιάς εξ αυτών, ώστε να πρέπει να θεωρούνται ως «εργαζόμενοι» κατά την έννοια του άρθρου 39 ΕΚ.

17 — Βλ. επίσης συναφώς, απόφαση της 31ης Μαΐου 1989, 344/87, Bettray (Συλλογή 1989, σ. 1621, σκέψη 17), σύμφωνα με την οποία οι ασκούμενες στο πλαίσιο της «Sociale Werkvoorziening» (απασχολήσεως κοινωνικού χαρακτήρα) δραστηριότητες δεν μπορούν να θεωρούνται ως πραγματικές και γνήσιες οικονομικές δραστηριότητες οσάκις αποτελούν απλώς μέσον αποκαταστάσεως ή επανεντάξεως των ενδιαφερομένων και η παρεχόμενη εργασία σκοπεί στο να επιτρέψει στους ενδιαφερομένους να ανακτήσουν μακροπρόθεσμα την ικανότητα ασκήσεως συνήθους απασχολήσεως ή να τους παράσχει τρόπο ζωής κατά το δυνατόν εγγύτερο προς τον συνήθη.

18 — Απόφαση της 21ης Ιουνίου 1988, 39/86, Lair (Συλλογή 1988, 3161, σκέψη 44). Η έμφαση είναι δική μου. Βλ., επίσης, απόφαση της 21ης Ιουνίου 1988, 197/86, Brown (Συλλογή 1988, σ. 3205, σκέψη 22), και απόφαση της 6ης Ιουνίου 1985, 157/84, Frascogna (Συλλογή 1985, σ. 1739).

στηριότητες ήσαν μόνο περιθωριακές. Εντούτοις, εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο να κρίνει αν στη συγκεκριμένη περίπτωση, λαμβάνοντας υπόψη όλες τις περιστάσεις της υποθέσεως, κτήθηκε όντως η ιδιότητα του εργαζομένου [19].

36. Το δεύτερο σκέλος του πρώτου ερωτήματος άπτεται της συμπεριφοράς της ενδιαφερομένης πριν από την έναρξη και μετά τη λήξη της εργασίας. Όσον αφορά τα πραγματικά περιστατικά, το εθνικό δικαστήριο διευκρινίζει ότι η προσφεύγουσα στη διαφορά της κύριας δίκης άσκησε δραστηριότητα μόλις μερικά έτη μετά την άφιξή της στο κράτος υποδοχής, έλαβε διπλώματα και αναζήτησε νέα απασχόληση μετά τη λήξη της έκτακτης εργασιακής σχέσεώς της.

37. Κατά την άποψή μου, οι περιστάσεις αυτές στερούνται λυσιτελείας για την αναγνώριση της ιδιότητας του εργαζομένου κατά την έννοια του άρθρου 39 ΕΚ. Τα στοιχεία αυτά δεν συνδέονται με τα ήδη προεκτεθέντα αντικειμενικά κριτήρια, από τα οποία η νομολογία εξαρτά την ιδιότητα του εργαζομένου. Κατά πάγια νομολογία, το κοινοτικό δίκαιο δεν θέτει συμπληρωματικές προϋποθέσεις σε σχέση με τα προεκτεθέντα αντικειμενικά κριτήρια, ώστε ένα πρόσωπο να μπορεί να θεωρηθεί ως εργαζόμενος [20]. Εξάλλου, οι τρεις παράγοντες δεν συνδέονται προς τον τυχόν παρεπόμενο χαρακτήρα της πραγματοποιηθείσας εργασίας. Κανείς εξ αυτών δεν υποδηλώνει το περιεχόμενο των πραγματοποιηθεισών δραστηριοτήτων ή τη φύση της εργασιακής σχέσεως.

38. Δεν συμμερίζομαι την άποψη της Δανικής Κυβερνήσεως ότι, προκειμένου να εκτιμηθεί ο πραγματικός και γνήσιος χαρακτήρας των επαγγελματικών δραστηριοτήτων, πρέπει να ληφθεί επίσης υπόψη το γεγονός ότι η ενδιαφερομένη άσκησε δραστηριότητα μόλις δύο και ημίσεως μηνών σε διάστημα διαμονής δύο και ημίσεως περίπου ετών στο κράτος μέλος υποδοχής. Επικαλούμενη το γεγονός ότι η σχετική δραστηριότητα ασκήθηκε μόλις για τόσο βραχεία περίοδο, οπότε παρίσταται περιθωριακή και παρεπόμενη σε σχέση με τη συνολική διάρκεια παραμονής, η Δανική Κυβέρνηση λησμονεί ότι, προκειμένου να εκτιμηθεί ο πραγματικός χαρακτήρας της εργασιακής σχέσεως, στερούνται σημασίας οι λόγοι για τους οποίους η ενδιαφερομένη δεν εισήλθε στην αγορά εργασίας κατά την περίοδο που προηγείται της εργασιακής σχέσεως ή δεν αναζήτησε νέα εργασία μετά τη λήξη της σχέσεως αυτής.

39. Τέλος, προκειμένου να εκτιμηθεί το πρώτο ερώτημα, επιβάλλεται η εξέταση και της προβληματικής της καταχρήσεως. Το Verwaltungsgerichtshof αναφέρθηκε, με το σκεπτικό της διατάξεώς του, στον κίνδυνο καταχρήσεως και η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου, ειδικότερα, έθιξε το ζήτημα αυτό με τις γραπτές παρατηρήσεις της. Η κατάχρηση θα ενέκειτο για την F. Ninni-Orasche στο ότι εργάστηκε εσκεμμένα μόλις επί ορισμένους μήνες, προκειμένου, ακολούθως, να αξιώσει, υπό την ιδιότητα του κατά την έννοια της Συνθήκης εργαζομένου, τα κοινωνικά πλεονεκτήματα σε θέματα υποτροφιών σπουδών που χορηγούνται αποκλειστικά στα φέροντα προηγουμένως την ιδιότητα του εργαζομένου πρόσωπα. Κατ' ουσίαν, θα επρόκειτο για φοιτήτρια επιδιώκουσα να αποκτήσει τεχνηέντως και αδικαιολογήτως κατά φαινόμενο την ιδιότητα του εργαζομένου. Η Κυβέρνηση του

19 — Έτσι, δεν προκύπτει σαφώς από τα έγγραφα της δικογραφίας ο αριθμός των ωρών εργασίας της ενδιαφερομένης κατά τη διάρκεια των δύο και ημίσεος αυτών μηνών, ή, επί παραδείγματι, αν παρέμενε σε εργασιακή ετοιμότητα βάσει εποχιακής συμβάσεως εργασίας.

20 — Βλ., επί παραδείγματι, προαναφερθείσα στην υποσημείωση 18 απόφαση Brown, σκέψη 22.

Ηνωμένου Βασιλείου αναφέρεται σε ορισμένους αντικειμενικούς παράγοντες, οι οποίοι, κατ' αυτήν, είναι ικανοί να αποδείξουν ότι ο ενδιαφερόμενος δεν άσκησε πραγματική και γνήσια απασχόληση, αλλ' ούτε επιδίωξε τον σκοπό αυτό [21].

40. Κατά πάγια νομολογία, οι απολαύοντες δικαιωμάτων που χορηγούνται δυνάμει της Συνθήκης δεν μπορούν να καταχρώνται αυτών προκειμένου να αποφεύγουν ανεπιτρέπτως την υπαγωγή τους στην εθνική νομοθεσία τους. Ανεξάρτητα από το περιεχόμενο της νομολογίας αυτής [22], εκτιμώ, όπως και η Επιτροπή, ότι η θεωρία περί καταχρηστικής επικλήσεως του κοινοτικού δικαίου είναι αλυσιτελής προκειμένου να δοθεί απάντηση στο πρώτο ερώτημα. Τούτο αφορά τα κριτήρια που καθορίζουν την ιδιότητα του εργαζομένου. Η τυχόν καταχρηστική εκ μέρους της ενδιαφερομένης χρήση των δικαιωμάτων που χορηγεί η κοινοτική έννομη τάξη σε εργαζόμενο δεν πρέπει να συγχέεται με τη δυνατότητα ένα άτομο να λογίζεται ως εργαζόμενος κατά την έννοια του άρθρου 39 ΕΚ. Πράγματι, δεν μπορεί να συντρέχει κατάχρηση δικαιώματος παρά μόνο οσάκις αποδεικνύεται ότι ο ενδιαφερόμενος είναι ratione personae δικαιούχος κατά την έννοια του κοινοτικού δικαίου [23]. Έτσι, η ανωτέρω έννοια εντάσσεται μάλλον στο δεύτερο ερώτημα, το οποίο αφορά την τυχόν αναγνώριση δικαιώματος απορρέοντος από την κοινοτική έννομη τάξη σε πολίτη της Ευρωπαϊκής Ενώσεως.

41. Επομένως, κατά την άποψή μου, το γεγονός ότι ένα πρόσωπο άσκησε εργασία μόλις επί δύο και ήμισυ μήνες, στο πλαίσιο έκτακτης συμβάσεως, δεν αποτελεί εμπόδιο για την κατά την έννοια του άρθρου 39 ΕΚ αναγνώριση της ιδιότητάς του ως εργαζομένου, εφόσον αποδεικνύεται ότι άσκησε πραγματική και γνήσια εργασία. Συναφώς, ολίγον ενδιαφέρει αν το οικείο πρόσωπο άσκησε την εργασία αυτή αρκετά έτη μετά την άφιξή του στο κράτος μέλος, ότι έλαβε στο κράτος μέλος καταγωγής του, λίγο χρόνο μετά τη λήξη της βραχείας περιόδου απασχολήσεώς του, δίπλωμα που του παρέχει το δικαίωμα εγγραφής του σε πανεπιστήμιο του κράτους υποδοχής ή ακόμη ότι κατέβαλε προσπάθειες, μεταξύ της λήξεως της βραχείας και ορισμένου χρόνου απασχολήσεώς του και της ενάρξεως των σπουδών του, αναζητήσεως νέας απασχολήσεως.

Γ — *Το δεύτερο ερώτημα σχετικά με το δικαίωμα λήψεως υποτροφίας σπουδών μετά την παύση της απασχολήσεως*

42. Κατ' αρχήν, όταν η εργασιακή σχέση τερματίζεται, ο ενδιαφερόμενος παύει να διαθέτει την ιδιότητα του εργαζομένου, καθώς και, συνακόλουθα, το δικαίωμα λήψεως των ιδίων κοινωνικών παροχών κατά την έννοια του άρθρου 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 1612/68. Εντούτοις, ορισμένα δικαιώματα συνδεόμενα με την ιδιότητα του εργαζομένου διασφαλίζονται υπέρ των διακινουμένων εργαζομένων οι οποίοι δεν απασχολούνται πλέον [24]. Με το δεύτερο ερώτημά του, το Verwaltungsgerichtshof επιδιώκει να λάβει απάντηση επί του αν, σε περίπτωση καταφατικής

21 — Πρόκειται, ειδικότερα, για τη βραχεία διάρκεια της συμβάσεως εργασίας, για το γεγονός ότι η ενδιαφερομένη δεν μετέβη στην Αυστρία για να εργαστεί, αλλ' ότι άσκησε βραχείας διαρκείας εργασία μόλις μερικά έτη μετά την είσοδό της στο έδαφος, και για το γεγονός ότι, λίγο μετά το τέλος της εργασίας της, απέκτησε τα προσόντα που της επέτρεπαν να εγγραφεί στο πανεπιστήμιο και έκανε όντως χρήση αυτών.

22 — Βλ. τις προτάσεις που διατύπωσα αυθημερόν επί της υποθέσεως C-109/01, Akrich (απόφαση της 23ης Σεπτεμβρίου 2003, Συλλογή 2003, σ. I-9607, σ. I-9610, σημεία 96 επ.).

23 — Βλ. προαναφερθείσα στην υποσημείωση 18 απόφαση Lair, με την οποία το Δικαστήριο έκρινε ότι σπουδαστής, υπήκοος άλλου κράτους μέλους, δεν μπορεί να επικαλεστεί τα αναγνωριζόμενα από το κοινοτικό δίκαιο δικαιώματα παρά μόνον υπό την ιδιότητα του εργαζομένου κατά την έννοια του άρθρου 39 ΕΚ και του κανονισμού 1612/68 (σκέψη 41).

24 — Απόφαση της 12ης Μαΐου 1998, C-85/96, Martínez Sala (Συλλογή 1998, σ. I-2691, σκέψη 32).

απαντήσεως επί του πρώτου ερωτήματος, η ενδιαφερομένη μπορεί να επωφεληθεί της επί του θέματος νομολογίας.

43. Το άρθρο 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 1612/68 διευκρινίζει ότι ο εργαζόμενος, υπήκοος κράτους μέλους, ο οποίος έκανε χρήση της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων, απολαύει εντός του κράτους μέλους υποδοχής των ιδίων κοινωνικών πλεονεκτημάτων με τους ημεδαπούς εργαζομένους [25]. Δεν αμφισβητείται ότι, κατά την έννοια της ανωτέρω διατάξεως, συνιστά κοινωνικό πλεονέκτημα η ενίσχυση που χορηγείται για τη διατροφή και εκπαίδευση προκειμένου να πραγματοποιηθούν πανεπιστημιακές σπουδές που οδηγούν στην απόκτηση τυπικών προσόντων προς άσκηση ορισμένου επαγγέλματος [26].

44. Το αιτούν δικαστήριο, η Επιτροπή και οι κυβερνήσεις που κατέθεσαν παρατηρήσεις έθιξαν το ζήτημα των προϋποθέσεων από τις οποίες το Δικαστήριο εξάρτησε το δικαίωμα ίσης μεταχειρίσεως στο πλαίσιο του καθεστώτος των υποτροφιών σπουδών των εν λόγω διακινουμένων εργαζομένων. Η νομολογία του Δικαστηρίου έγκειται κυρίως στις αποφάσεις Lair, Brown, Raulin και Bernini και μπορεί να συνοψιστεί ως εξής.

45. Καταρχάς, ένα πρόσωπο διατηρεί την ιδιότητα του εργαζομένου εφόσον υπάρχει συνέχεια μεταξύ της προηγουμένως ασκηθείσας επαγγελματικής δραστηριότητας και των επακολούθων πανεπιστημιακών σπουδών, υπό την έννοια ότι υφίσταται σχέση μεταξύ του αντικειμένου των σπουδών και της προηγούμενης επαγγελματικής δραστηριότητας. Ακολούθως, ο διακινούμενος εργαζόμενος δεν χάνει τα απορρέοντα από την ιδιότητά του ως εργαζομένου δικαιώματα σε περίπτωση που καθίσταται ακουσίως άνεργος και η κατάσταση της αγοράς εργασίας τον υποχρεώνει να αποπειραθεί την αλλαγή επαγγελματικού προσανατολισμού προς άλλο τομέα δραστηριότητας. Σε παρόμοια περίπτωση, δεν επιβάλλεται η προϋπόθεση περί συνεχείας. Το Δικαστήριο αιτιολόγησε τη στάση του αυτή από το γεγονός ότι η συνέχεια της επαγγελματικής σταδιοδρομίας είναι λιγότερο συχνή απ' ό,τι άλλοτε. Συμβαίνει συχνά η επαγγελματική δραστηριότητα να διακόπτεται από περιόδους καταρτίσεως, αλλαγή επαγγελματικού προσανατολισμού ή κτήσεως επιπλέον προσόντων [27].

46. Εξάλλου, το Δικαστήριο θέσπισε ορισμένες εγγυήσεις κατά των καταχρήσεων. Ο εργαζόμενος δεν δικαιούται των κοινωνικών πλεονεκτημάτων οσάκις συνάπτει εργασιακή σχέση για ορισμένο χρόνο με την πρόθεση να πραγματοποιήσει στη συνέχεια πανεπιστημιακές σπουδές και εφόσον ο εργοδότης δεν θα τον είχε προσλάβει αν είχε γίνει ήδη δεκτός στο πανεπιστήμιο. Σε παρόμοια περίπτωση, η εργασιακή σχέση, αποκλειστική βάση στοιχειοθετούσα τα απορρέοντα από τον κανονισμό 1612/68 δικαιώματα, είναι μόνο δευτερεύον στοιχείο σε σχέση με τις σπουδές που θα χρηματοδοτούσε η υποτροφία [28]. Επί πλέον, το Δικαστήριο έκρινε ότι, οσάκις αντικειμενικά

25 — Με την προαναφερθείσα στην υποσημείωση 24 απόφαση Martínez Sala (σκέψη 25), το Δικαστήριο ανακεφαλαίωσε ως εξής την πάγια νομολογία του επί της εννοίας του κατά το άρθρο 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 1612/68 «κοινωνικού πλεονεκτήματος»: «η έννοια του κοινωνικού πλεονεκτήματος του άρθρου 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 1612/68 καλύπτει, κατά πάγια νομολογία, όλα τα πλεονεκτήματα τα οποία, ανεξαρτήτως του αν συνδέονται με σύμβαση εργασίας, αναγνωρίζονται γενικά στους ημεδαπούς εργαζομένους, λόγω κυρίως της αντικειμενικής ιδιότητάς τους ως εργαζομένων ή λόγω του ότι έχουν απλώς την κατοικία τους ή τη συνήθη διαμονή τους στο εθνικό έδαφος και των οποίων η επέκταση στους εργαζομένους, υπηκόους άλλων κρατών μελών, εμφανίζεται επομένως ικανή να διευκολύνει την κινητικότητά τους στο εσωτερικό της Κοινότητας [...]».

26 — Βλ. προαναφερθείσα στην υποσημείωση 18 απόφαση Lair, σκέψη 28.

27 — Βλ. επί παραδείγματι προαναφερθείσα στην υποσημείωση 18 απόφαση Lair, σκέψεις 37 και 38.

28 — Προαναφερθείσα στην υποσημείωση 18 απόφαση Brown, σκέψεις 27 και 28.

στοιχεία επιτρέπουν να συναχθεί ότι ο εργαζόμενος εισέρχεται σε κράτος μέλος με μοναδικό σκοπό να υπαχθεί εκεί, μετά από πολύ βραχεία περίοδο επαγγελματικών δραστηριοτήτων, στο σύστημα ενισχύσεων προς τους σπουδαστές, πρέπει να παρατηρηθεί ότι παρόμοιες καταχρήσεις δεν καλύπτονται από το άρθρο 39 ΕΚ και τον κανονισμό 1612/68 [29].

47. Τέλος, η αρχή της προτεραιότητας του εθνικού δικαστηρίου κατά την εκτίμηση των πραγματικών περιστατικών ισχύει και εν προκειμένω. Έτσι, εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο να εκτιμήσει αν από το σύνολο των ασκηθεισών προηγουμένως στο κράτος μέλος υποδοχής επαγγελματικών δραστηριοτήτων, ανεξάρτητα από το αν διακόπηκαν ή όχι, προκύπτει σύνδεση με το αντικείμενο των σπουδών. Συναφώς, εναπόκειται στον δικαστή να λάβει υπόψη τα διάφορα λυσιτελή για την εκτίμησή του στοιχεία, όπως είναι η φύση και η ποικιλία των ασκουμένων δραστηριοτήτων και η διάρκεια του χρόνου μεταξύ της λήξεως των ως άνω δραστηριοτήτων και της ενάρξεως των σπουδών [30].

48. Εν προκειμένω, το αιτούν δικαστήριο αναφέρεται σε διάφορες περιστάσεις, διερωτώμαι για την επίπτωσή τους επί του νομικού χαρακτηρισμού. Το πρώτο σκέλος του δευτέρου ερωτήματος αφορά τη λήξη έκτακτης εργασιακής σχέσεως. Αρκεί το γεγονός αυτό προκειμένου να διαπιστωθεί ότι συντρέχει εκούσια ανεργία (2.1); Η απάντηση έχει σημασία δεδομένου ότι μόνον η εκούσια ανεργία μπορεί να αναγνωρίσει υπέρ του διακινουμένου εργαζομένου δικαιώματα απορρέοντα από την κατάσταση στην αγορά εργασίας.

29 — Προαναφερθείσα στην υποσημείωση 18 απόφαση Lair, σκέψη 43.

30 — Προαναφερθείσα στην υποσημείωση 6 απόφαση Bernini, σκέψη 19.

49. Οι διάδικοι που διατύπωσαν παρατηρήσεις διχογνωμούν επ' αυτού. Η Αυστριακή και η Γερμανική Κυβέρνηση, καθώς και η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου, ισχυρίζονται ότι εργαζόμενος, ο οποίος όλως οικειοθελώς συνάπτει σύμβαση ορισμένου χρόνου, αποδέχεται πλήρως το γεγονός ότι, κατά τη λήξη του συγκεκριμένου αυτού χρόνου, περατούται η εργασιακή σχέση. Εκτιμούν ότι σε παρόμοια περίπτωση δεν μπορεί να τίθεται ζήτημα ακούσιας ανεργίας.

50. Αντιθέτως, η Επιτροπή εκτιμά ότι ο «εκούσιας» χαρακτήρας της ανεργίας δεν εξαρτάται κατ' ανάγκη από την προσωπική βούληση του εργαζομένου. Με βάση την απόφαση Tetik, η Επιτροπή διευκρινίζει ότι η έννοια της ακούσιας ανεργίας ανάγεται στις περιπτώσεις όπου η μη άσκηση δραστηριοτήτων εκ μέρους του εργαζομένου δεν οφείλεται σε δική του υπαίτια συμπεριφορά [31]. Κατά την Επιτροπή, η λήξη συμβάσεως έκτακτης εργασίας δεν σημαίνει ότι δεν συντρέχει «ακούσια ανεργία», εκτός και αν ο εργαζόμενος, κατά τη λήξη της σχέσεώς του έκτακτης εργασίας, γνωστοποίησε ρητώς ότι δεν επιθυμούσε να επωφεληθεί της παρατάσεως της συμβάσεως.

51. Η Δανική Κυβέρνηση εκτιμά ότι εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να αποφανθεί με γνώμονα τις υπό κρίση περιστάσεις. Το αιτούν δικαστήριο μπορεί έτσι να λάβει υπόψη τις συνήθειες του οικείου τομέα δραστηριοτήτων, τη διάρκεια της συμβάσεως, τις

31 — Απόφαση της 23ης Ιανουαρίου 1997, C-171/95 (Συλλογή 1997, σ. I-329, σκέψεις 38 και 39). Η υπόθεση εκείνη αφορούσε την ερμηνεία της εννοίας «ακούσια ανεργία» κατά το άρθρο 6, παράγραφος 2, της αποφάσεως 1/80 του Συμβουλίου συνδέσεως, της 19ης Σεπτεμβρίου 1980, για την προώθηση της συνδέσεως μεταξύ της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας και της Τουρκίας.

δυνατότητες ανευρέσεως εργασίας αορίστου χρόνου, το προσωπικό ενδιαφέρον της προσφεύγουσας στην κύρια δίκη να αναλάβει εργασία μόνο στα πλαίσια συμβάσεως ορισμένου χρόνου. Εξάλλου, το εθνικό δικαστήριο θα όφειλε να εξετάσει αν ο ενδιαφερόμενος κατέβαλε, μετά το τέλος της έκτακτης απασχολήσεώς του, ικανές προσπάθειες για την ανεύρεση νέας απασχολήσεως ανταποκρινόμενης στα προσόντα του.

52. Συμμερίζομαι την άποψη της Δανικής Κυβερνήσεως στο σύνολό της. Δεν μπορούν να είναι καθοριστικές του εκούσιου ή ακούσιου χαρακτήρα της ανεργίας του εργαζομένου η εξαρχής έκτακτη απασχόληση και η παρέλευση της προβλεπόμενης με τη σύμβαση έκτακτης εργασίας διάρκεια της εργασίας [32]. Για να προσδιοριστεί αν ο εργαζόμενος ευθύνεται για την ανεργία του πρέπει να ληφθούν υπόψη άλλοι παράγοντες, τους οποίους εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο να εξετάσει. Οι παράγοντες αυτοί αφορούν το επαγγελματικό περιβάλλον στο οποίο ανήκει ο εργαζόμενος και την προσωπική συμπεριφορά του.

53. Εκτιμώ ότι το εθνικό δικαστήριο πρέπει να λάβει ιδιαίτερα υπόψη τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της αγοράς εργασίας που αντιστοιχεί στον εργαζόμενο. Σε ορισμένους τομείς δραστηριοτήτων, οι συμβάσεις έκτακτης εργασίας αποτελούν τρέχουσα πρακτική, ενώ μπορεί να οφείλονται και σε διαφορετικά αίτια. Έτσι, είναι κατανοητό εργοδότες, δραστηριοποιούμενοι σε εξαρτώμενες από τη συγκυρία ή από την εποχιακή εργασία αγορές, να προτιμούν να προτείνουν στους εργαζομένους μόνον έκτακτες απασχολήσεις. Ομοίως, η αυστηρότητα της εθνικής κανονιστικής ρυθμίσεως περί εργασίας μπορεί επίσης να εξηγεί την προσφυγή του εργοδότη σε συμβάσεις εργασίας ορισμένου χρόνου. Σε παρόμοιες περιπτώσεις, η λήξη συμβάσεως έκτακτης εργασίας δεν σημαίνει αυτομάτως ότι ο εν λόγω εργαζόμενος κατέστη εκουσίως άνεργος. Πράγματι, συμβαίνει συχνά, οσάκις ο εργαζόμενος προσλαμβάνεται με σχέση εργασίας, να μην μπορεί στην πραγματικότητα να επηρεάσει τη μορφή της συμβάσεως. Ο ίδιος ο εργαζόμενος προτιμά κατά κανόνα σχέση αορίστου χρόνου για κοινωνικο-οικονομικούς λόγους.

54. Αντιστρόφως, μπορώ να φανταστώ καταστάσεις όπου ο εργαζόμενος επιλέγει εργασιακή σχέση έκτακτης φύσεως. Έτσι, ο εργαζόμενος επιθυμεί ενδεχομένως να αποκτήσει πείρα με διαφόρους εργοδότες, εργαζόμενος, για παράδειγμα, σε προσωρινή εργασία. Ομοίως, μπορώ να κατανοήσω ότι ο εργαζόμενος αποδέχεται έκτακτη απασχόληση προκειμένου να αποταμιεύσει χρήματα για τη χρηματοδότηση μεταγενεστέρων σπουδών ή ακόμη ότι δεν επιθυμεί να δεσμευθεί για μεγαλύτερο χρόνο ενόψει της αναμονής απασχολήσεως που ανταποκρίνεται καλύτερα στο επίπεδο καταρτήσεώς του και στις φιλοδοξίες του. Αν προκύπτει από τα πραγματικά περιστατικά ότι ο εργαζόμενος — εξ αρχής — ή μετά τη

32 — Η προαναφερθείσα στην υποσημείωση 31 απόφαση Tetik, στην οποία παραπέμπει η Επιτροπή, καθώς επίσης και η Αυστριακή Κυβέρνηση, δεν μπορεί, κατά την άποψή μου, να τύχει απόλυτης μεταφοράς στην παρούσα υπόθεση διότι η συγκυρία δεν είναι απόλυτα συγκρίσιμη. Η υπόθεση Tetik αφορούσε τον υπολογισμό των περιόδων ακούσιας ανεργίας που μπορούσαν να εξομοιωθούν με περιόδους κανονικής απασχολήσεως για τους σκοπούς της αδείας διαμονής Τούρκου υπηκόου στη Γερμανία. Στην παρούσα υπόθεση, επιβάλλεται η εξέταση του ζητήματος της ακούσιας ανεργίας του διακινουμένου εργαζομένου στο πλαίσιο του τυχόν δικαιώματος των διακινουμένων εργαζομένων που δεν απασχολούνται πλέον να τύχουν χρηματοδοτήσεως των σπουδών τους. Συναφώς, πρέπει ιδίως να υπομνηστεί ότι ο ακουσίως τελών σε κατάσταση ανεργίας εργαζόμενος μπορεί να υποχρεωθεί, ενόψει της καταστάσεως της αγοράς εργασίας, να αποπειραθεί αλλαγή επαγγελματικού προσανατολισμού προς άλλο τομέα δραστηριότητας.

λήξη της συμβάσεως — δεν επιθυμεί να τύχει παρατάσεως της συμβάσεώς του έκτακτης εργασίας, για ορισμένο ή αόριστο χρόνο, τούτο συνιστά ένδειξη του εκούσιου χαρακτήρα της ενέργειας. Σε παρόμοια περίπτωση, ο ενδιαφερόμενος χάνει την ιδιότητα του εργαζομένου διότι δεν συντρέχει καν ο λόγος της παρατάσεως της ιδιότητας αυτής, ήτοι το γεγονός ότι η κατάσταση στην αγορά εργασίας επιβάλλει αλλαγή επαγγελματικού προσανατολισμού.

55. Λαμβάνοντας υπόψη τα προεκτεθέντα, επιβάλλεται ακολούθως η εξέταση των λοιπών περιστάσεων στις οποίες αναφέρεται το αιτούν δικαστήριο με το δεύτερο σκέλος του δευτέρου προδικαστικού ερωτήματος.

56. Συναφώς, προκειμένου να εκτιμηθεί ο εκούσιος ή ακούσιος χαρακτήρας της λήξεως της εργασιακής σχέσεως, επιβάλλεται η επαλήθευση αν πρέπει να αποδίδεται σημασία στο γεγονός ότι η ενδιαφερομένη απέκτησε, ευθύς μετά τη λήξη της εργασιακής σχέσεώς της, δίπλωμα που της παρέχει το δικαίωμα εγγραφής της στο πανεπιστήμιο εντός του κράτους μέλους υποδοχής (2.2.1). Το εθνικό δικαστήριο επιδιώκει επίσης να λάβει απάντηση επί του ερωτήματος αν πρέπει να αποδοθεί σημασία στις προσπάθειες που κατέβαλε (ματαίως) η ενδιαφερομένη στο κράτος μέλος υποδοχής προκειμένου να ανεύρει άλλη απασχόληση. Συναφώς, τίθεται επίσης το ζήτημα της βαρύτητας του γεγονότος ότι η νέα απασχόληση που αναζητεί η ενδιαφερομένη συνιστά, από απόψεως περιεχομένου, μιας μορφής συνέχιση της έκτακτης απασχολήσεως που τερματίστηκε, συγκρίσιμου επιπέδου (ελάχιστα εξειδικευμένη), ή, αντιθέτως, αποτελεί απασχόληση αντιστοιχούσα σε ανώτερο επίπεδο καταρτίσεως που κτήθηκε στο μεσοδιάστημα (2.2.2).

57. Συναφώς, οι γνώμες των κρατών μελών που παρενέβησαν και της Επιτροπής συνδέονται με την απάντηση επί του πρώτου σκέλους του δευτέρου ερωτήματος ή αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της. Κατά την Αυστριακή Κυβέρνηση, η λήψη του απολυτηρίου γυμνασίου κατά τη διάρκεια της περιόδου μεταξύ του τέλους της εργασιακής σχέσεως και της ενάρξεως των σπουδών υποδηλώνει ότι η ανεργία δεν είναι ακούσια. Η Γερμανική Κυβέρνηση και η Επιτροπή υπογραμμίζουν ότι τα στοιχεία αυτά δεν ασκούν επιρροή στην εκτίμηση του αν η παύση της εργασιακής σχέσεως ήταν εκούσια. Η Επιτροπή εκτιμά, αντιθέτως, ότι τα στοιχεία αυτά ασκούν επιρροή για τον προσδιορισμό του αν η προσφεύγουσα στην κύρια δίκη μπορεί να επικαλεστεί δικαίωμα λήψεως ενισχύσεως για πανεπιστημιακή κατάρτιση. Η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου εκτιμά ότι τα στοιχεία αυτά είναι σημαντικά για τον προσδιορισμό του αν η προσφεύγουσα της κύριας δίκης δημιούργησε τεχνηέντως κατάσταση μη απασχολήσεως ώστε να μπορέσει να αξιώσει υποτροφία, περίπτωση η οποία, κατ' αυτήν, συνιστά κατάχρηση.

58. Προκειμένου να δοθεί η κατά το δυνατόν σαφέστερη απάντηση στο δεύτερο σκέλος του δευτέρου ερωτήματος, εξετάζω καταρχάς τη σημασία των προαναφερθέντων παραγόντων για την εκτίμηση του εκούσιου ή ακούσιου χαρακτήρα της ανεργίας.

59. Όπως και η πλειονότητα των ανωτέρω κυβερνήσεων και η Επιτροπή, εκτιμώ ότι κατ' αρχήν οι παρατεθείσες περιστάσεις δεν ασκούν καμία επιρροή ως προς τον εκούσιο ή ακούσιο χαρακτήρα της ανεργίας. Η λήψη σε άλλο κράτος μέλος διπλώματος που επιτρέπει την πρόσβαση στο πανεπιστήμιο στο

κράτος μέλος υποδοχής, οι προσπάθειες για την αναζήτηση άλλης απασχολήσεως και η φύση και το επίπεδο της αναζητούμενης εργασίας δεν συνδέονται με την απασχόληση που προσέδωσε στον ενδιαφερόμενο την ιδιότητα του εργαζομένου. Ανεξάρτητα από το αν ένα πρόσωπο τέλεσε εκουσίως ή ακουσίως σε κατάσταση ανεργίας, η λήψη διπλωμάτων και η αναζήτηση άλλων εργασιών και στις δύο περιπτώσεις είναι εφικτή. Το γεγονός ότι καταβλήθηκαν ματαίως προσπάθειες για την ανεύρεση άλλης απασχολήσεως μπορεί, κατά μείζονα λόγο, να αποτελέσει ενδεικτικό στοιχείο της απόψεως ότι η ανεργία δεν είχε εξ ολοκλήρου ακούσιο χαρακτήρα.

60. Για να δοθεί ικανοποιητική απάντηση στο αιτούν δικαστήριο, πάντως, το Δικαστήριο δεν μπορεί να περιοριστεί στην ανωτέρω απάντηση. Όπως παρατηρούν διάφορες κυβερνήσεις και η Επιτροπή, οι προπαρατεθείσες περιστάσεις μπορεί εν τέλει να είναι λυσιτελείς προκειμένου να προσδιοριστεί αν η προσφεύγουσα στην κύρια δίκη μπορεί να αξιώσει τα κατά την έννοια του άρθρου 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 1612/68 κοινωνικά πλεονεκτήματα. Προτίθεμαι να εντρυφήσω στο σημείο αυτό ευθύς αμέσως.

61. Καταρχάς, η Ninni-Orasche μπορεί να τύχει του δικαιώματος της ίσης μεταχειρίσεως στο πλαίσιο της λήψεως υποτροφίας σπουδών, εφόσον υφίσταται συνέχεια μεταξύ του αντικειμένου των σπουδών, ήτοι της ρωμανικής φιλολογίας, και της επαγγελματικής δραστηριότητάς της ως σερβιτόρας/ταμία, σε συνδυασμό με ορισμένα διοικητικής φύσεως καθήκοντα, που είχε ασκήσει προηγουμένως. Συνάγω από τη δικογραφία ότι προδήλως ουδείς υφίσταται πραγματικός δεσμός μεταξύ των δύο αυτών δραστηριοτήτων. Το περιεχόμενο των δραστηριοτήτων αλλά και το επίπεδό τους διαφέρουν αισθητά. Δεν μπορώ να αντιληφθώ οποιαδήποτε λυσιτέλεια στο γεγονός ότι το απολυτήριο λογιστικών και εμπορίου της Ninni-Orasche, το οποίο της επιτρέπει την πραγματοποίηση πανεπιστημιακών σπουδών, μπορεί ενδεχομένως να εμφανίζει κάποιο σύνδεσμο με τα προγενέστερα διοικητικά καθήκοντά της λόγω του μικρο-οικονομικού περιεχομένου του. Πράγματι πρόκειται για τη συνέχεια μεταξύ της απασχολήσεως και των σπουδών και όχι της φύσεως του διπλώματος που παρέχει τη δυνατότητα για την πραγματοποίηση των πανεπιστημιακών σπουδών.

62. Αν το εθνικό δικαστήριο όφειλε να αποφανθεί ότι η ανεργία είναι ακούσια, θα όφειλε να εξετάσει, κατά δεύτερον, αν η κατάσταση της αγοράς εργασίας ανάγκασε τον εργαζόμενο να αποπειραθεί αλλαγή του επαγγελματικού προσανατολισμού του προς άλλο τομέα δραστηριότητας. Η δικογραφία περιλαμβάνει ελάχιστα στοιχεία ενδεικτικά του ότι η προσφεύγουσα της κύριας δίκης πληροί την ως άνω προϋπόθεση. Συναφώς, πρέπει επίσης να ληφθούν υπόψη αντικειμενικά στοιχεία, επιτρέποντα να υποτεθεί ότι η προσφεύγουσα δεν άσκησε επαγγελματική δραστηριότητα παρά επί πολύ βραχεία περίοδο με μοναδικό σκοπό να υπαχθεί στο σύστημα ενισχύσεως των σπουδαστών [33]. Η περιορισμένη διάρκεια της συμβάσεως εργασίας, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι η ενδιαφερομένη δεν μετέβη στην Αυστρία για να εργαστεί και ανέλαβε πολύ βραχείας διαρκείας εργασιακή σχέση μόλις μερικά έτη μετά την είσοδό της στην επικράτεια, υποδηλώνουν, κατά την άποψή μου, ότι η

33 — Προαναφερθείσα στην υποσημείωση 18 απόφαση Lair, σκέψη 43.

Ninni-Orasche δεν κοπίασε στην πραγματικότητα στην αυστριακή αγορά εργασίας. A fortiori, το επιχείρημα ότι η κατάσταση στην αγορά εργασίας απαιτεί την πραγματοποίηση σπουδών ρωμανικής φιλολογίας με την προοπτική απασχολήσεως σε άλλο τομέα δραστηριότητας φαίνεται να είναι ελάχιστα πιθανολογούμενο.

63. Πάντως, εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο να προσδιορίσει αν όντως, με βάση όλα τα αντικειμενικά και λυσιτελή στοιχεία, η προσφεύγουσα της κύριας δίκης μπορεί να τύχει των κατά το άρθρο 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 1612/68 κοινωνικών πλεονεκτημάτων.

64. Καταλήγω, ως εκ τούτου, στην ακόλουθη απάντηση επί του δευτέρου ερωτήματος:

Υπήκοος άλλου κράτους μέλους, ο οποίος, αφού άσκησε επαγγελματική δραστηριότητα στο κράτος μέλος υποδοχής, άρχισε εκεί πανεπιστημιακές σπουδές, μπορεί να επικαλεστεί το άρθρο 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 1612/68

— εφόσον υφίσταται σχέση, από απόψεως περιεχομένου, μεταξύ της επαγγελματικής δραστηριότητας που ασκούσε προηγουμένως στο κράτος μέλος υποδοχής και των επακολούθων σπουδών, ή

— αν, μετά από ακούσια ανεργία, η κατάσταση στην αγορά εργασίας εντός του κράτους μέλους υποδοχής επιβάλλει αλλαγή επαγγελματικού προσανατολισμού προς άλλο τομέα δραστηριοτήτων.

Επιβάλλεται να προσδιοριστεί, με βάση τις περιστάσεις της υπό κρίση υποθέσεως, αν υφίσταται σχέση, από απόψεως περιεχομένου, μεταξύ της προηγουμένως ασκηθείσας επαγγελματικής δραστηριότητας και των επακολούθων σπουδών, αν η ανεργία εμφανίζει ακούσιο χαρακτήρα και αν η κατάσταση της αγοράς εργασίας καθιστά αναγκαία την αλλαγή επαγγελματικού προσανατολισμού με σκοπό την άσκηση άλλης επαγγελματικής δραστηριότητας.

Δ — *Το δικαίωμα στη χρηματοδότηση των σπουδών με βάση την ιθαγένεια της Ενώσεως*

65. Το εθνικό δικαστήριο ζήτησε αποκλειστικά από το Δικαστήριο να αποφανθεί επί της ερμηνείας του άρθρου 39 ΕΚ και του κανονισμού 1612/68. Όπως ήδη ανέφερα, η Επιτροπή και η Δανική Κυβέρνηση έθιξαν επίσης το ενδεχόμενο η Ninni-Orasche να τυγχάνει του δικαιώματος υποτροφίας σπουδών δυνάμει των διατάξεων της Συνθήκης σχετικά με την ιθαγένεια της Ενώσεως, σε συνδυασμό με την απαγόρευση των δυσμενών διακρίσεων λόγω ιθαγενείας. Τα δύο παρεμβαίνοντα μέρη καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι δεν μπορεί κανείς να επικαλείται εγκύρως τα άρθρα 12 ΕΚ και 17 ΕΚ

υπό τις περιστάσεις της παρούσας υποθέσεως προκειμένου να λάβει υποτροφία σπουδών και στηρίζονται συναφώς ιδίως στο γράμμα της οδηγίας 93/96, καθώς επίσης και στην απόφαση Grzelczyk.

66. Συναφώς, προκαταρκτικώς, επιβάλλεται η απάντηση στο ερώτημα αν το Δικαστήριο οφείλει, αορίστως, να διατυπώσει άποψη επί της ερμηνείας των ανωτέρω διατάξεων της Συνθήκης. Το αίτημα του εθνικού δικαστηρίου δεν άπτεται της ερμηνείας των διατάξεων αυτών και η προσφεύγουσα της κύριας δίκης δεν διατύπωσε αίτημα υπό την έννοια αυτή.

67. Η Επιτροπή εκτιμά ότι τούτο είναι σκόπιμο και αναφέρεται συναφώς, μεταξύ άλλων, ιδίως στην πάγια νομολογία του Δικαστηρίου και στην αρχή της οικονομίας της δίκης. Η Δανική Κυβέρνηση φρονεί ότι δεν είναι αναγκαίο να εκτιμώνται τα πραγματικά περιστατικά με βάση τις προαναφερθείσες διατάξεις του κοινοτικού δικαίου, διατύπωσε όμως παρατηρήσεις για την περίπτωση κατά την οποία το Δικαστήριο θα τασσόταν υπέρ μιας διαφορετικής απόψεως.

68. Προκειμένου να δοθεί λυσιτελής απάντηση στο δικαστήριο που του υπέβαλε προδικαστικό ερώτημα, το Δικαστήριο μπορεί να οδηγηθεί να λάβει υπόψη κανόνες του κοινοτικού δικαίου στους οποίους το εθνικό δικαστήριο δεν αναφέρθηκε με το ερώτημά του[34]. Κατά την άποψή μου, ουδείς λόγος συντρέχει ώστε το Δικαστήριο να αδυνατεί να αποφανθεί επί των ενδεχομένων συνεπειών των άρθρων 12 ΕΚ, 17 ΕΚ και 18 ΕΚ επί των νομικών ζητημάτων που εγείρει η διαφορά της κύριας δίκης.

69. Εν προκειμένω, τούτο επιβάλλεται προφανώς για ορισμένους λόγους. Πρώτον, το εθνικό δικαστήριο εξέδωσε τη διάταξη περί παραπομπής λίγο χρόνο πριν το Δικαστήριο αποφανθεί επί της υποθέσεως Grzelczyk. Επί πλέον, η νομολογία σχετικά με την ιθαγένεια είναι εξελικτική. Πρόσφατα ακόμη, το Δικαστήριο εξέδωσε ορισμένες σημαντικές αποφάσεις[35]. Δεύτερον, φρονώ ότι στοιχεία που περιλαμβάνονται στη διάταξη παραπομπής αρκούν προκειμένου να δοθεί λυσιτελώς απάντηση στο Verwaltungsgerichtshof σε σχέση με τα άρθρα 12 ΕΚ, 17 ΕΚ και 18 ΕΚ. Δεν χωρεί αμφιβολία ότι η Ninni-Orasche επιδιώκει την αναγνώριση δικαιώματος λήψεως υποτροφίας σπουδών δυνάμει της κοινοτικής έννομης τάξεως. Τρίτον, σε ό,τι αφορά το δικαίωμα υπηκόων άλλων κρατών μελών για τη λήψη υποτροφίας σπουδών, η επίδικη εθνική νομοθεσία δεν αναφέρεται αποκλειστικά στις διατάξεις της Συνθήκης περί των εργαζομένων. Σύμφωνα με τη διάταξη περί παραπομπής, η Ninni-Orasche άσκησε επίσης προσφυγή κατά της αποφάσεως του ομοσπονδιακού υπουργού λόγω «παραβιάσεως του κοινοτικού δικαίου», οι δε διατάξεις της Συνθήκης περί της ιθαγενείας αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα του δικαίου αυτού. Τέταρτον, όπως παρατηρεί ορθά η Επιτροπή, η εξέταση των διατάξεων της Συνθήκης περί της ιθαγενείας επιτρέπει να αποφευχθεί το ενδεχόμενο το αιτούν δικαστήριο να θέσει μεταγενέστερα νέα προδικαστικά ερωτήματα στο Δικαστήριο επί του θέματος.

34 — Βλ., προσφάτως, απόφαση της 7ης Νοεμβρίου 2002, C-228/01 και C-289/01, Bourrasse και Perchicot (Συλλογή 2002, σ. I-10213, σκέψη 33).

35 — Μεταξύ άλλων, απόφαση της 17ης Σεπτεμβρίου 2002, C-413/99, Baumbast και R (Συλλογή 2002, σ. I-7091), και προαναφερθείσα στην υποσημείωση 11 απόφαση D'Hoop.

70. Όσον αφορά την ουσία της υποθέσεως, η Επιτροπή εκτιμά ότι η Ninni-Orasche έχασε την ιδιότητά της ως εργαζομένη, αλλ' ότι, αρχίζοντας πανεπιστημιακές σπουδές στην Αυστρία, απέκτησε την ιδιότητα του σπουδαστή κατά την έννοια της οδηγίας σχετικά με το δικαίωμα διαμονής των σπουδαστών. Έτσι, υπόκειται στους εξαγγελλόμενους με την ως άνω οδηγία περιορισμούς σχετικά με τα δικαιώματα που μπορούν να αντλούν εξ αυτής οι πολίτες της Ευρωπαϊκής Ενώσεως. Ο αφορών τη χορήγηση υποτροφιών σπουδών περιορισμός ισχύει ειδικότερα στην περίπτωση της Ninni-Orasche. Έτσι, το άρθρο 3 της οδηγίας 93/96 διευκρινίζει ρητώς ότι η οδηγία δεν αποτελεί το θεμέλιο δικαιώματος για την καταβολή, εκ μέρους του κράτους μέλους υποδοχής, υποτροφιών διατροφής υπέρ των σπουδαστών που απολαύουν του δικαιώματος διαμονής. Κατά την Επιτροπή, το γεγονός ότι η Ninni-Orasche κατοικεί ήδη από ορισμένου χρόνου στην Αυστρία, όπου και άρχισε τις πανεπιστημιακές σπουδές της, δεν μεταβάλλει τίποτα επ' αυτού.

71. Η Δανική Κυβέρνηση διατυπώνει ορισμένες επικρίσεις κατά της αποφάσεως Grzelczyk, την οποία θεωρεί ως ριζικά αντίθετη προς το άρθρο 3 της οδηγίας 93/96. Επαναλαμβάνει την ήδη υποστηριχθείσα στο πλαίσιο της υποθέσεως Grzelczyk άποψή της ότι η ιθαγένεια της Ενώσεως δεν πρέπει να απονέμει στους πολίτες της ευρύτερα δικαιώματα από εκείνα που αυτοί μπορούσαν ήδη να προβάλουν προηγουμένως δυνάμει της Συνθήκης και του παραγώγου δικαίου.

72. Εκτιμώ ότι η ανάλυση της Επιτροπής είναι ορθή αλλά εξαιρετικά περιορισμένη. Δεν συμμερίζομαι την άποψη της Δανικής Κυβερνήσεως ότι οι αφορώσες την ιθαγένεια της Ενώσεως διατάξεις δεν περιλαμβάνουν καμία προστιθέμενη αξία για τους πολίτες της Ευρωπαϊκής Ενώσεως.

73. Όπως διευκρίνισε επανειλημμένα το Δικαστήριο, η ιδιότητα του πολίτη της Ενώσεως, κατά την έννοια του άρθρου 17 ΕΚ, πρέπει να είναι η πρώτη ιδιότητα των υπηκόων των κρατών μελών. Ως υπήκοος κράτους μέλους που διαμένει νομίμως στο έδαφος άλλου κράτους μέλους, η Ninni-Orasche εμπίπτει, στα πλαίσια της διαφοράς της κύριας δίκης, στο ratione personae πεδίο εφαρμογής των διατάξεων της Συνθήκης περί της ιθαγενείας της Ενώσεως [36].

74. Κατ' αρχήν, η ιθαγένεια της Ενώσεως παρέχει στους υπηκόους των κρατών μελών που τελούν στην ίδια κατάσταση, ανεξάρτητα από την ιθαγένειά τους, το δικαίωμα να τυγχάνουν της ιδίας νομικής μεταχειρίσεως. Οι πολίτες της Ενώσεως μπορούν να επικαλούνται το άρθρο 17 ΕΚ, σε συνδυασμό με το άρθρο 12 ΕΚ το οποίο απαγορεύει τις δυσμενείς διακρίσεις λόγω ιθαγενείας, από της ενάρξεως ισχύος των διατάξεων σχετικά με την ιθαγένεια της Ενώσεως [37].

36 — Βλ., επί παραδείγματι, προαναφερθείσα στην υποσημείωση 24 απόφαση Martínez Sala, σκέψη 61.

37 — Βλ., επί παραδείγματι, την προαναφερθείσα στην υποσημείωση 11 απόφαση D'Hoop, σκέψεις 25, 27 και 28.

75. Πάντως, οι προαναφερθείσες διατάξεις τυγχάνουν εφαρμογής αποκλειστικά επί των καταστάσεων που εμπίπτουν στο ratione materiae πεδίου εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου [38].

76. Εμπίπτουν στις εν λόγω καταστάσεις εκείνες που αφορούν την άσκηση της κατοχυρωμένης με το άρθρο 18, παράγραφος 1, ΕΚ θεμελιώδους ελευθερίας της κυκλοφορίας και διαμονής στο έδαφος των κρατών μελών. Με την απόφαση Baumbast και R, το Δικαστήριο αναγνώρισε άμεσο αποτέλεσμα στο άρθρο 18, παράγραφος 1, ΕΚ και η διαπίστωση αυτή είναι σημαντική για τους πολίτες που δεν ασκούν οικονομική δραστηριότητα κατά την έννοια των άρθρων 39 ΕΚ, 43 ΕΚ και 49 ΕΚ [39]. Το άμεσο αποτέλεσμα του άρθρου 18, παράγραφος 1, ΕΚ είναι επίσης σημαντικό για την ερμηνεία των περιορισμών και προϋποθέσεων που γίνονται δεκτοί από την ως άνω διάταξη για την άσκηση του δικαιώματος διαμονής. Οι ανωτέρω περιορισμοί και προϋποθέσεις μπορούν σήμερα να αποτελέσουν αντικείμενο ελέγχου εκ μέρους του εθνικού δικαστηρίου [40].

77. Με την απόφαση Grzelczyk, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι οι πολίτες της Ενώσεως που συνεχίζουν πανεπιστημιακές σπουδές σε κράτος μέλος διαφορετικό από εκείνο της ιθαγενείας τους μπορούν να επικαλούνται την τιθέμενη στο άρθρο 12 ΕΚ απαγόρευση, σε συνδυασμό με το εξαγγελλόμενο στο άρθρο 18 ΕΚ δικαίωμα, να κυκλοφορούν και να διαμένουν ελευθέρως στο έδαφος των κρατών μελών. Το Δικαστήριο θεμελιώνει την εκτίμησή του υπενθυμίζοντας την εξέλιξη της Συνθήκης μετά την εισαγωγή των διατάξεων που αφορούν την ιθαγένεια της Ενώσεως, την εκπαίδευση και την επαγγελματική κατάρτιση, και αναφερόμενος στην οδηγία σχετικά με το δικαίωμα διαμονής των σπουδαστών [41]. Στα πλαίσια της διαφοράς της κύριας δίκης στην υπόθεση εκείνη, Γάλλος υπήκοος που συνέχιζε πανεπιστημιακές σπουδές τετραετούς φοιτήσεως στο Βέλγιο και αδυνατούσε, κατά τη διάρκεια του τελευταίου έτους να αντιμετωπίσει τις δαπάνες διαμονής του, διέτρεχε τον κίνδυνο να στεριηθεί του τίτλου διαμονής του λόγω ελλείψεως κατωτάτου εισοδήματος. Το Δικαστήριο συνήγαγε ότι εθνική κανονιστική ρύθμιση, εξαρτώσα το πλεονέκτημα ελάχιστης κοινωνικής παροχής, όσον αφορά τους υπηκόους άλλων κρατών μελών πλην του κράτους μέλους υποδοχής στο έδαφος του οποίου διαμένουν νομίμως οι εν λόγω υπήκοοι, από την προϋπόθεση ότι οι τελευταίοι εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του κανονισμού 1612/68, ενώ ουδεμία προϋπόθεση της φύσεως αυτής ισχύει για τους υπηκόους του κράτους μέλους υποδοχής, προσκρούει στα άρθρα 12 ΕΚ και 17 ΕΚ [42].

78. Η ανωτέρω διασταλτική ερμηνεία των διατάξεων της Συνθήκης περί ιθαγενείας είναι προϊόν μεταξύ άλλων του ότι το Δικαστήριο ερμήνευσε διασταλτικά τον κατά την οδηγία 93/96 όρο «πόροι». Η οδηγία αυτή εξαγγέλλει τους «περιορισμούς και όρους» από τους οποίους εξαρτώνται τα δικαιώματα που μπορούν να επικαλούνται οι πολίτες της Ενώσεως δυνάμει του άρθρου 18, παράγραφος 1, ΕΚ. Σύμφωνα με το άρθρο 1 της οδηγίας, τα κράτη μέλη μπορούν να απαιτούν από τους διακινουμένους σπουδαστές

38 — Βλ., επί παραδείγματι, προαναφερθείσα στην υποσημείωση 2 απόφαση Grzelczyk, σκέψη 32.

39 — Βλ. προαναφερθείσα στην υποσημείωση 35 απόφαση Baumbast και R, σκέψεις 81 έως 84.

40 — Προαναφερθείσα στην υποσημείωση 35 απόφαση Baumbast και R, σκέψη 86.

41 — Οδηγία 93/96.

42 — Προαναφερθείσα στην υποσημείωση 2 απόφαση Grzelczyk, σκέψεις 34 έως 37 και 46.

να αποδεικνύουν ότι διαθέτουν «πόρους», ώστε να αποφεύγεται τα πρόσωπα αυτά να επιβαρύνουν, κατά τη διάρκεια της διαμονής τους, το σύστημα κοινωνικής προνοίας του κράτους μέλους υποδοχής. Δυνάμει του άρθρου 3, δεν αναγνωρίζεται υπέρ των απολαυόντων του δικαιώματος διαμονής σπουδαστών το δικαίωμα λήψεως υποτροφιών σπουδών που καταβάλλει το κράτος μέλος υποδοχής. Εντούτοις, το Δικαστήριο συνήγαγε εξ αυτού ότι «καμία διάταξη της εν λόγω οδηγίας δεν αποκλείει τη χορήγηση κοινωνικών παροχών στα άτομα που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της». Επί πλέον, όπως προκύπτει από την έκτη αιτιολογική σκέψη του προοιμίου της, οι κάτοχοι του δικαιώματος διαμονής «δεν πρέπει να επιβαρύνουν υπερβολικά τα δημόσια οικονομικά του κράτους μέλους υποδοχής». Το Δικαστήριο συνάγει εξ αυτού ότι, όπως συμβαίνει και με τις οδηγίες 90/364/ΕΟΚ και 90/365/ΕΟΚ [43], η οδηγία 93/96 δέχεται «την ύπαρξη ορισμένου βαθμού οικονομικής αλληλεγγύης μεταξύ των υπηκόων του κράτους αυτού και των υπηκόων των λοιπών κρατών μελών, ιδίως αν οι δυσχέρειες που αντιμετωπίζει ο δικαιούχος του δικαιώματος διαμονής είναι προσωρινές» [44].

79. Όσον αφορά την απάντηση επί του ερωτήματος αν η Ninni-Orasche μπορεί να επικαλεστεί παραδεκτώς τις επίδικες διατάξεις προκειμένου να αξιώσει δικαίωμα λήψεως υποτροφίας σπουδών υπό τις αυτές προϋποθέσεις που ισχύουν για τους ημεδαπούς [45], επιβάλλεται καταρχάς η διαπίστωση ότι, αν δεν διαθέτει παρόμοιο δικαίωμα, τούτο οφείλεται στην ιθαγένειά της. Τούτο προκύπτει από το καθεστώς του Studienförderungsgesetz και από το περιεχόμενο της προδικαστικής αιτήσεως.

80. Πρέπει επίσης να ληφθεί ως αφετηρία το γεγονός ότι η προσφεύγουσα της κύριας δίκης δεν έχει την ιδιότητα του εργαζομένου και δεν ασκεί καμία άλλη θεμελιώδη οικονομική ελευθερία κατά την έννοια της Συνθήκης. Ούτε περαιτέρω προκύπτει από τη δικογραφία ότι ο Αυστριακός σύζυγός της κάνει χρήση μιας από τις θεμελιώδεις οικονομικές ελευθερίες κατά την έννοια της Συνθήκης [46]. Επομένως, δεν μπορεί να επικαλείται τα δικαιώματα που απολαύουν οι ασκούντες οικονομική δραστηριότητα πολίτες και τα μέλη της οικογένειάς τους.

81. Ακολούθως, επιβάλλεται η εξέταση της νομικής βάσεως του τίτλου διαμονής της στην Αυστρία. Η Ninni-Orasche δεν διαθέτει άδεια διαμονής δυνάμει της κατοχυρωνόμενης με το άρθρο 18 ΕΚ θεμελιώδους ελευθερίας των πολιτών της Ενώσεως να κυκλοφορούν και διαμένουν στο έδαφος των κρατών μελών. Έλαβε άδεια διαμονής, ισχύουσα μέχρι το 1999, λόγω του γάμου της με Αυστριακό υπήκοο το 1999, οπότε το σχετικό έγγραφο είναι απόρροια του εθνικού δικαίου. Δεδομένης της προσχωρήσεως της Δημοκρατίας της Αυστρίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση το 1995 και του γεγονότος ότι η έναρξη των πανεπιστημιακών σπουδών της ανάγεται στο 1996, ο τίτλος διαμονής της Ninni-Orasche προσέλαβε κοινοτική διάσταση. Έτσι, κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών της κύριας δίκης, η άδεια διαμονής είναι απόρροια όχι μόνο του εθνικού δικαίου αλλά και του ευρωπαϊκού δικαίο, κατ' εφαρμογή, ειδικότερα, του άρθρου 18 ΕΚ και της οδηγίας 93/96.

43 — Οδηγια 90/364/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 28ης Ιουνίου 1990, σχετικά με το δικαίωμα διαμονής (ΕΕ L 180, σ. 26), και οδηγία 90/365/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 28ης Ιουνίου 1990, σχετικά με το δικαίωμα διαμονής των μισθωτών και μη μισθωτών εργαζομένων που έχουν παύσει την επαγγελματική τους δραστηριότητα (ΕΕ L 180, σ. 28).

44 — Προαναφερθείσα στην υποσημείωση 2 απόφαση Grzelczyk, σκέψεις 38, 39 και 44.

45 — Οι αντικειμενικές προϋποθέσεις που πρέπει να πληρούνται για τη λήψη υποτροφίας σπουδών παρατίθενται στο άρθρο 6 του Studienförderungsgesetz.

46 — Βλ. επ' αυτού — όσον αφορά τα μεταναστευτικά δικαιώματα του συζύγου ενός προσώπου παρέχοντος υπηρεσίες κατά την έννοια της Συνθήκης — απόφαση της 11ης Ιουλίου 2002, C-60/00, Carpenter (Συλλογή 2002, σ. I-6279, ειδικότερα σκέψεις 36 έως 39).

82. Εντούτοις, μπορεί να υποτεθεί υπό πραγματιστική άποψη ότι, ως προς τη Ninni-Orasche, η αφορώσα το δικαίωμα διαμονής των σπουδαστών οδηγία δεν ασκεί ευθεία επιρροή. Πράγματι, η οδηγία 93/96 έχει ως σκοπό να διευκρινίσει τις προϋποθέσεις «που θα διευκολύνουν την άσκηση του δικαιώματος διαμονής και [θα διασφαλίζουν τη] χωρίς διακρίσεις πρόσβαση στην επαγγελματική εκπαίδευση υπηκόου κράτους μέλους που έγινε δεκτός να παρακολουθήσει επαγγελματική εκπαίδευση» (άρθρο 1). Έτσι, θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι η Ninni-Orasche δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας επειδή άντλησε το δικαίωμά της διανομής το 1996 από το εθνικό δίκαιο, οπότε ουδόλως είχε ανάγκη τίτλου διαμονής δυνάμει της οδηγίας.

83. Ακόμη όμως και αν υποτεθεί ότι η άδειά της διαμονής είναι απόρροια του εθνικού και μόνο δικαίου, τίποτε δεν εμποδίζει όντως τη Ninni-Orasche να επικαλεστεί την ιδιότητά της ως πολίτη της Ενώσεως. Σε περίπτωση υποκαταστάσεως ή αλληλεπικαλύψεως μεταξύ των ιδιοτήτων που αντλούνται από το κοινοτικό και το εθνικό δίκαιο, μπορεί να επικαλεστεί, κατά τη γνώμη μου, το ευνοϊκότερο καθεστώς [47].

84. Αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίο θίγω στη συνέχεια δύο υποθετικές περιπτώσεις: ήτοι την περίπτωση κατά την οποία η Ninni-Orasche αντλεί την ιδιότητα του σπουδαστή κατά την έννοια του κοινοτικού δικαίου από την οδηγία 93/96, την έτερη ότι η οδηγία 93/96 στερείται σημασίας στην περίπτωσή της.

47 — Βλ. επίσης, υπό την έννοια αυτή, τις προτάσεις του γενικού εισαγγελέα S. Alber επί της προαναφερθείσας στην υποσημείωση 2 υποθέσεως Grzelczyk, σημείο 92.

85. Καταρχάς, θίγω την περίπτωση όπου η Ninni-Orasche θα όφειλε να επικαλεστεί τα δικαιώματα που η οδηγία 93/96 απονέμει στους διακινουμένους εργαζομένους. Στην περίπτωση αυτή, η απόφαση Grzelczyk είναι σημαντική μολονότι ουδεμία παρέχει, κατά την άποψή μου, συνδρομή στην περίπτωση της προσφεύγουσας της κύριας δίκης.

86. Πράγματι, το πλαίσιο των πραγματικών περιστατικών των δύο υποθέσεων είναι διαφορετικό. Στα πλαίσια της υποθέσεως Grzelczyk, επρόκειτο για πολίτη της Ευρωπαϊκής Ενώσεως ο οποίος διέθετε επί σειρά ετών ήδη τους αναγκαίους πόρους και στον οποίον απέμενε απλώς ένα έτος για τη συμπλήρωση και ολοκλήρωση των σπουδών του. Ελλείψει βοηθήματος, διέτρεχε τον κίνδυνο να απολέσει την άδειά του διαμονής εντός του κράτους όπου πραγματοποιούσε τις σπουδές του, γεγονός που θα μπορούσε να εμποδίσει τον τερματισμό τους. Με την απόφαση εκείνη, το Δικαστήριο έλαβε υπόψη τις ανωτέρω περιστάσεις κατά την εκτίμησή του.

87. Όταν η Ninni-Orasche υπέβαλε την αίτησή της για τη χορήγηση υποτροφίας σπουδών, άρχιζε τις σπουδές της στη ρωμανική φιλολογία. Σε καμία περίπτωση δεν αμφισβητούνταν το δικαίωμά της να διαμένει στην Αυστρία και η δυνατότητά της να κάνει πραγματική του χρήση. Επομένως, μπορούσε να συνεχίζει να απολαμβάνει του πλέον θεμελιώδους δικαιώματος που αντλεί από την ιθαγένειά της της Ευρωπαϊκής Ενώσεως, ήτοι εκείνο της κυκλοφορίας και διαμονής εντός του κράτους μέλους υποδοχής. Από αυστηρά νομική άποψη, η κατάστασή της διακρίνεται εκείνης που οδήγησε

στην έκδοση της αποφάσεως Grzelczyk. Στην υπόθεση εκείνη, επρόκειτο συγκεκριμένα για προσωρινή κοινωνική παροχή που ήταν αναγκαία για να επιτρέψει τη διαμονή με σκοπό τον τερματισμό σπουδών. Η παρούσα υπόθεση άπτεται υποτροφίας σπουδών, χωρίς να ασκεί επιρροή επί του δικαιώματος ή της δυνατότητας διαμονής στο κράτος μέλος υποδοχής.

88. Από το σκεπτικό της αποφάσεως Grzelczyk και ειδικότερα από το επιχείρημα περί «ορισμένου βαθμού οικονομικής αλληλεγγύης», λαμβανομένης υπόψη της ειδικής καταστάσεως στην οποία τελούσε ο ενδιαφερόμενος σπουδαστής, συνάγω ότι η ως άνω απόφαση δεν είχε προδήλως ως αντικείμενο να αγνοήσει τη βασική προϋπόθεση που εξαγγέλλουν οι τρεις οδηγίες επί θεμάτων διαμονής, ήτοι ότι οι πολίτες της Ευρωπαϊκής Ενώσεως που μεταβαίνουν σε άλλο κράτος μέλος προκειμένου να εγκατασταθούν εκεί οφείλουν να είναι σε θέση να αποδεικνύουν ότι διαθέτουν αναγκαίους πόρους, ώστε να μην εξαρτώνται από τις κοινωνικές παροχές του κράτους μέλους υποδοχής. Όσον αφορά την οδηγία σχετικά με το δικαίωμα διαμονής των σπουδαστών, συνεπάγεται ότι ο υπήκοος κράτους μέλους που αρχίζει σπουδές σε άλλο κράτος μέλος δεν μπορεί να αξιώνει το δικαίωμα λήψεως υποτροφίας στο κράτος μέλος υποδοχής ώστε να αντεπεξέρχεται στα έξοδα διατροφής του. Ο ως άνω περιορισμός των δικαιωμάτων των διακινουμένων σπουδαστών διατυπώνεται ανεπιφύλακτα στο άρθρο 3, ήτοι στο διατακτικό της οδηγίας.

89. Εντούτοις, η προηγηθείσα συλλογιστική δεν ισχύει αν η Ninni-Orasche εμπίπτει στην έννοια του κατά την οδηγία 93/96 σπουδαστή και προτίθεται να επικαλεστεί τα απορρέοντα από την οδηγία αυτή δικαιώματα. Αν δεν έχει ανάγκη να επικαλεστεί την οδηγία, το άρθρο 17 ΕΚ, σε συνδυασμό με το άρθρο 12 ΕΚ, αποτελεί την κοινοτική νομική βάση για την αναγνώριση του δικαιώματος χρηματοδοτήσεως των σπουδών υπό τους αυτούς όρους που ισχύουν έναντι των ημεδαπών που τελούν στην ίδια κατάσταση.

90. Μολονότι η υπόθεση Grzelczyk αφορούσε άλλη κατάσταση, το συναγόμενο από την απόφαση επί της υποθέσεως αυτής συμπέρασμα τυγχάνει εφαρμογής και στην περίπτωση όπου πολίτης της Ευρωπαϊκής Ενώσεως υφίσταται απαράδεκτη δυσμενή διάκριση. Εκτιμώ ότι η αρχή της κατ' ελάχιστον οικονομικής αλληλεγγύης μπορεί, υπό ορισμένες καθοριστέες αντικειμενικές περιστάσεις, να είναι γενεσιουργός δικαιώματος για την ίση μεταχείριση.

91. Τούτο αφορά την κατάσταση πολίτη της Ευρωπαϊκής Ενώσεως ο οποίος διαμένει νομίμως από ορισμένο ήδη χρόνο σε άλλο κράτος μέλος υπό ιδιότητα μη συνδεόμενη εξ αρχής με την άσκηση των προβλεπομένων από τη Συνθήκη θεμελιωδών οικονομικών ελευθεριών, στα πλαίσια της οποίας η άδεια διαμονής δεν εξαρτάται περαιτέρω από τις πανεπιστημιακές σπουδές που άρχισε ο ενδιαφερόμενος στο κράτος μέλος υποδοχής. Εκτιμώ ότι παρόμοια κατάσταση πρέπει να εμπίπτει για ορισμένους λόγους στο πεδίο εφαρμογής της Συνθήκης, γεγονός που συνεπάγεται ότι ο πολίτης της Ευρωπαϊκής Ενώσεως απολαύει της ίσης μεταχειρίσεως σε νομικό επίπεδο.

92. Πρώτον, στερείται σημασίας εν προκειμένω ο προβλεπόμενος στο άρθρο 18 ΕΚ περιορισμός, βάσει του οποίου το δικαίωμα διαμονής εφαρμόζεται μόνον υπό την επιφύλαξη των προβλεπομένων από τη Συν-

θήκη περιορισμών και προϋποθέσεων και από τις διατάξεις που λαμβάνονται για την εφαρμογή της Συνθήκης. Πράγματι, το άρθρο 17, σε συνδυασμό με το άρθρο 12 ΕΚ, μπορεί υπό ορισμένες περιπτώσεις να απονείμει το δικαίωμα για ίση μεταχείριση, έστω και όσον αφορά τα κοινωνικά πλεονεκτήματα τα οποία δεν χορηγούνται δυνάμει οδηγιών σχετικά με τη διαμονή.

93. Δεύτερον, εν τω μεταξύ, η σημασία της εκπαιδεύσεως και ειδικότερα της πανεπιστημιακής καταρτίσεως μεταξύ των στόχων της Συνθήκης αναγνωρίστηκε ευρέως. Με τις αποφάσεις Grzelczyk και D'Hoop το Δικαστήριο συνέδεσε τις διατάξεις της Συνθήκης περί εκπαιδεύσεως και επαγγελματικής καταρτίσεως με την εφαρμογή των άρθρων 12 ΕΚ και 17 ΕΚ. Όπως προκύπτει από την απόφαση Grzelczyk, η περιλαμβανόμενη στην απόφαση Brown του 1988 εκτίμηση — από την οποία προκύπτει ότι, δυνάμει του κοινοτικού δικαίου που ίσχυε τότε, ενίσχυση χορηγούμενη στους σπουδαστές για τα έξοδα διαμονής και για την κατάρτισή τους εκφεύγει κατ' αρχήν του πεδίου εφαρμογής της Συνθήκης — είναι αναχρονιστική μετά την προσθήκη στη Συνθήκη των αφορωσών την ιθαγένεια της Ενώσεως, την εκπαίδευση και την επαγγελματική κατάρτιση διατάξεων [48]. Με την απόφαση D'Hoop, το Δικαστήριο αποδοκίμασε εθνική κανονιστική ρύθμιση ευνοούσα τους Βέλγους υπηκόους που πραγματοποίησαν το σύνολο των δευτεροβάθμιας εκπαιδεύσεως σπουδών τους στο Βέλγιο έναντι εκείνων οι οποίοι, ποιούμενοι χρήση της ελευθερίας τους κυκλοφορίας, είχαν λάβει το απολυτήριο σπουδών δευτεροβάθμιας εκπαιδεύσεως σε άλλο κράτος μέλος [49]. Σύμφωνα με την ανωτέρω νομολογία, γίνεται δεκτό ότι σπουδαστές που παρακολουθούν μαθήματα σε κράτος μέλος άλλο από εκείνο του οποίου φέρουν την ιθαγένεια όχι απλώς εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου, αλλά απολαύουν ειδικής θέσεως όσον αφορά τη Συνθήκη.

94. Τρίτον, υπό τις ανωτέρω περιστάσεις, ουδείς λόγος συντρέχει ο πολίτης της Ευρωπαϊκής Ενώσεως να μη τυγχάνει, από απόψεως ευρωπαϊκού δικαίου, της ιδίας μεταχειρίσεως με τους λοιπούς δικαιούχους, όπως ειδικότερα οι εργαζόμενοι και τα μέλη των οικογενειών τους. Όπως ήδη ανέπτυξα με τις προτάσεις μου επί της υποθέσεως Baumbast και R, οι αφορώσες την ιθαγένεια της Ενώσεως διατάξεις έχουν προστιθέμενη αξία για την ομάδα των πολιτών που δεν είναι οικονομικώς ενεργή [50], στο πλαίσιο της οποίας το δικαίωμα για ίση μεταχείριση καταλαμβάνει σημαντική θέση.

95. Στην παρούσα υπόθεση, συντρέχουν και άλλοι λόγοι για την κατοχύρωση των προσθέτων αυτών δικαιωμάτων υπέρ της Ninni-Orasche. Διέμενε ήδη από δύο και πλέον ετών στην Αυστρία όταν άρχισε τις σπουδές της (τον Μάρτιο 1996) και η άδεια διαμονής της ίσχυε για τρία έτη. Λαμβάνοντας υπόψη τον γάμο της με Αυστριακό υπήκοο, είναι προφανές ότι εξακολουθούσε να κατέχει μετά το 1999 τίτλο διαμονής για το εναπομένον τμήμα των σπουδών της. Επί πλέον, λίγο πριν την έναρξη των σπουδών της, έλαβε το ιταλικό δίπλωμα που της επέ-

48 — Προαναφερθείσα στην υποσημείωση 2 απόφαση Grzelczyk, σκέψεις 34 και 35.

49 — Προαναφερθείσα στην υποσημείωση 11 απόφαση D'Hoop, σκέψεις 32 έως 35.

50 — Βλ., ειδικότερα, τις σκέψεις 114 επ. των προτάσεων επί της προαναφερθείσας στην υποσημείωση 35 υποθέσεως Baumbast και R.

τρεπε την εγγραφή της στο πανεπιστήμιο στην Αυστρία. Προφανώς, δεν τίθεται ζήτημα καταχρήσεως εκ μέρους της Ninni-Orasche να επιλέξει τη διαμονή της στην Αυστρία με σκοπό να προβάλει έτσι αξίωση για τη λήψη υποτροφίας σπουδών. Κατά μείζονα λόγο, η παρομονή της Ninni-Orasche στην Αυστρία είναι δομικής φύσεως, ενώ οι επί του θέματος της διαμονής των σπουδαστών οδηγίες εκκινούν από την υποθετική περίπτωση ότι ο υπήκοος κράτους μέλους μεταβαίνει προσωρινά σε άλλο κράτος μέλος προκειμένου να συνεχίσει εκεί σπουδές.

96. Στην παρούσα φάση εξελίξεως του κοινοτικού δικαίου, τα κοινωνικά επιδόματα, και ειδικότερα τα δικαιώματα για τη χρηματοδότηση σπουδών, είναι αληθές ότι δεν αποτελούν αντικείμενο εναρμονίσεως, πλην όμως αυτό δεν μπορεί να αντιτάσσεται σε πολίτη της Ευρωπαϊκής Ενώσεως τελούντα σε ειδική κατάσταση και διαμένοντα νομίμως από ορισμένου χρόνου σε άλλο κράτος μέλος προτού αξιώσει τις κοινωνικές παροχές. Σε παρόμοια περίπτωση, είναι αναγκαία η ελάχιστη οικονομική αλληλεγγύη έναντι τέτοιων διαμενόντων, οι οποίοι είναι σπουδαστές φέροντες την ιθαγένεια άλλου κράτους μέλους. Συγκεκριμένα, διαμένων που τελεί στην κατάσταση της Ninni-Orasche, συνδεόμενος οφθαλμοφανώς και δομικώς με την αυστριακή κοινωνία, δεν μπορεί, κατά τη γνώμη μου, να τυγχάνει αυθαίρετης μεταχειρίσεως όπως οποιοσδήποτε υπήκοος τρίτης χώρας.

97. Εκείνο που στερεί, στα πλαίσια της διαφοράς της κύριας δίκης από τη Ninni-Orasche το δικαίωμα λήψεως υποτροφίας σπουδών είναι η στενότητα του πεδίου εφαρμογής του Studienförderungsgesetz. Η άρνηση του ομοσπονδιακού υπουργού στηρίχθηκε αποκλειστικά στην ιθαγένεια και ως εκ τούτου συνιστά κατάφωρη δυσμενή διάκριση, αντίθετη προς την αρχή ότι οι πολίτες της Ενώσεως απολαύουν ίσης μεταχειρίσεως σε νομικό επίπεδο κατά την έννοια του άρθρου 12 ΕΚ.

98. Διαφορετική μεταχείριση είναι αδικαιολόγητη μόνον εφόσον στηρίζεται σε αντικειμενικούς λόγους, ανεξάρτητους από την ιθαγένεια των ενδιαφερομένων προσώπων, και αναλόγους με τον νομίμως επιδιωκόμενο από το εθνικό δίκαιο σκοπό [51]. Μολονότι μπορεί κανείς να αμφιβάλει σοβαρά εν προκειμένω ότι συντρέχει αντικειμενική αιτιολογία [52], καμία αιτιολογημένη εκτίμηση δεν μπορεί να διατυπωθεί συναφώς. Πράγματι, ούτε το αιτούν δικαστήριο ούτε οι παρεμβαίνοντες διάδικοι έθιξαν το σημείο αυτό. Ως εκ τούτου, το εθνικό δικαστήριο, γνωρίζον τη διαφορά της κύριας δίκης, θα προχωρήσει στη συγκεκριμένη εξέταση της ουσίας.

99. Θεωρώ ότι το άρθρα 12 ΕΚ και 17 ΕΚ παρέχουν το δικαίωμα λήψεως υποτροφίας σπουδών υπό τις αυτές προϋποθέσεις που ισχύουν για τους ημεδαπούς σε πολίτη της Ευρωπαϊκής Ενώσεως διαμένοντα νομίμως και αποτελεσματικώς από ορισμένου χρόνου

51 — Βλ. απόφαση της 24ης Νοεμβρίου 1998, C-274/96, Bickel και Franz (Συλλογή 1998, σ. I-7637, σκέψη 27), και προαναφερθείσα στην υποσημείωση 11 απόφαση D'Hoop, σκέψη 36.

52 — Βλ. προαναφερθείσα στην υποσημείωση 11 απόφαση D'Hoop. Το Δικαστήριο έκρινε ότι το κριτήριο του τόπου λήψεως του απολυτηρίου της δευτεροβάθμιας εκπαιδεύσεως έχει υπερβολικά γενικό και αποκλειστικό χαρακτήρα για την επίτευξη του θεμιτού στόχου, ο οποίος συνίσταται στην παροχή της δυνατότητας προσβάσεως σε ειδικά προγράμματα μεταβάσεως στην αγορά εργασίας αποκλειστικά υπέρ των νέων που εμφανίζουν πραγματικό και αποτελεσματικό βαθμό συνδέσεως προς την εθνική αγορά εργασίας (σκέψεις 38 και 39). Στην υπόθεση που μας απασχολεί, η Δημοκρατία της Αυστρίας θα μπορούσε να επικαλεστεί τον θεμιτό στόχο που συνίσταται στη διατήρηση αποτελεσματικού συστήματος χρηματοδοτήσεως των σπουδών. Το σύστημα αυτό θα μπορούσε να τεθεί σε κίνδυνο αν υπερβολικά σημαντικό ρεύμα σπουδαστών προερχομένων από άλλα κράτη μέλη αξίωνε εθνικές υποτροφίες. Θεωρώ ήδη ότι η συλλογιστική αυτή δεν είναι έγκυρη εν προκειμένω, τουλάχιστον υπό το φως των περιστάσεων που διέπουν την παρούσα υπόθεση.

υπό την ιδιότητα του μη ασκούντος οικονομική δραστηριότητα πολίτη στο έδαφος άλλου κράτους μέλους όπου και άρχισε πανεπιστημιακές σπουδές. Διαφορετική μεταχείριση δεν μπορεί να δικαιολογηθεί παρά μόνον εφόσον στηρίζεται σε αντικειμενικούς λόγους, ανεξάρτητους της ιθαγένειας του ενδιαφερομένου, και εφόσον είναι ανάλογη των επιδιωκομένων από το εθνικό δίκαιο θεμιτών στόχων.

V — Συμπέρασμα

100. Ενόψει των προεκτεθέντων, προτείνω να δοθούν οι ακόλουθες απαντήσεις στα υποβληθέντα από το Verwaltungsgerichtshof προδικαστικά ερωτήματα:

«1) Το γεγονός ότι ένα πρόσωπο δεν απασχολήθηκε παρά μόνον επί δύο και ήμισυ μήνες, στο πλαίσιο συμβάσεως έκτακτης εργασίας, δεν παρεμποδίζει την κτήση της ιδιότητας του κατά την έννοια του άρθρου 48 της Συνθήκης ΕΚ (νυν, κατόπιν τροποποιήσεως, άρθρου 39 ΕΚ) εργαζομένου, εφόσον αποδεικνύεται ότι ασκήθηκε πραγματική και γνήσια δραστηριότητα. Συναφώς, ολίγον ενδιαφέρει το ότι ο ενδιαφερόμενος ανέλαβε την ως άνω απασχόληση αρκετά έτη μετά την άφιξή του στο κράτος μέλος, ότι έλαβε στο κράτος καταγωγής του, λίγο χρόνο μετά τον τερματισμό της βραχείας περιόδου απασχολήσεώς του, δίπλωμα που του παρέχει το δικαίωμα εγγραφής του στο πανεπιστήμιο του κράτους μέλους υποδοχής ή ακόμα το ότι κατέβαλε προσπάθειες, μεταξύ του τερματισμού της βραχείας απασχολήσεώς του με σύμβαση περιορισμένου χρόνου και της ενάρξεως των σπουδών του, να ανεύρει νέα απασχόληση.

2) Ο υπήκοος άλλου κράτους μέλους, ο οποίος, αφού άσκησε επαγγελματική δραστηριότητα στο κράτος μέλος υποδοχής, άρχισε εκεί πανεπιστημιακές

σπουδές, δεν μπορεί να επικαλείται το άρθρο 7, παράγραφος 2, του κανονισμού (ΕΟΚ) 1612/68 του Συμβουλίου, της 15ης Οκτωβρίου 1968, περί της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων στο εσωτερικό της Κοινότητας, παρά υπό την προϋπόθεση ότι:

— υφίσταται σύνδεσμος, από απόψεως περιεχομένου, μεταξύ της επαγγελματικής δραστηριότητας που ασκούσε προηγουμένως στο κράτος μέλος υποδοχής και των επακολούθων σπουδών ή ότι,

— κατόπιν ακούσιας ανεργίας, η κατάσταση στην αγορά εργασίας επιβάλλει αλλαγή επαγγελματικού προσανατολισμού προς άλλο τομέα δραστηριότητας.

Επιβάλλεται να εξεταστεί αν, λαμβανομένων υπόψη των αντικειμενικών περιστάσεων της παρούσας υποθέσεως, υφίσταται σύνδεσμος, από απόψεως περιεχομένου, μεταξύ της προηγουμένως ασκηθείσας επαγγελματικής δραστηριότητας και των μεταγενέστερα πραγματοποιηθεισών σπουδών, η ανεργία εμφανίζει ακούσιο χαρακτήρα και αν πιθανολογείται ότι, ενόψει της αγοράς εργασίας, καθίσταται αναγκαία η αλλαγή επαγγελματικού προσανατολισμού για την άσκηση επαγγελματικής δραστηριότητας.

3) Τα άρθρα 12 ΕΚ και 17 ΕΚ παρέχουν το δικαίωμα για τη λήψη υποτροφίας σπουδών, υπό τις αυτές προϋποθέσεις που ισχύουν για τους ημεδαπούς, σε πολίτη της Ευρωπαϊκής Ενώσεως διαμένοντα νομίμως και αποτελεσματικώς από ορισμένου χρόνου υπό την ιδιότητα του μη ασκούντος οικονομική δραστηριότητα πολίτη στο έδαφος άλλου κράτους μέλους όπου και άρχισε πανεπιστημιακές σπουδές. Διαφορετική μεταχείριση δεν μπορεί να δικαιολογηθεί παρά μόνον εφόσον στηρίζεται σε αντικειμενικούς λόγους, ανεξάρτητους της ιθαγένειας του ενδιαφερομένου, και αν είναι ανάλογη των επιδιωκομένων από το εθνικό δίκαιο θεμιτών στόχων».